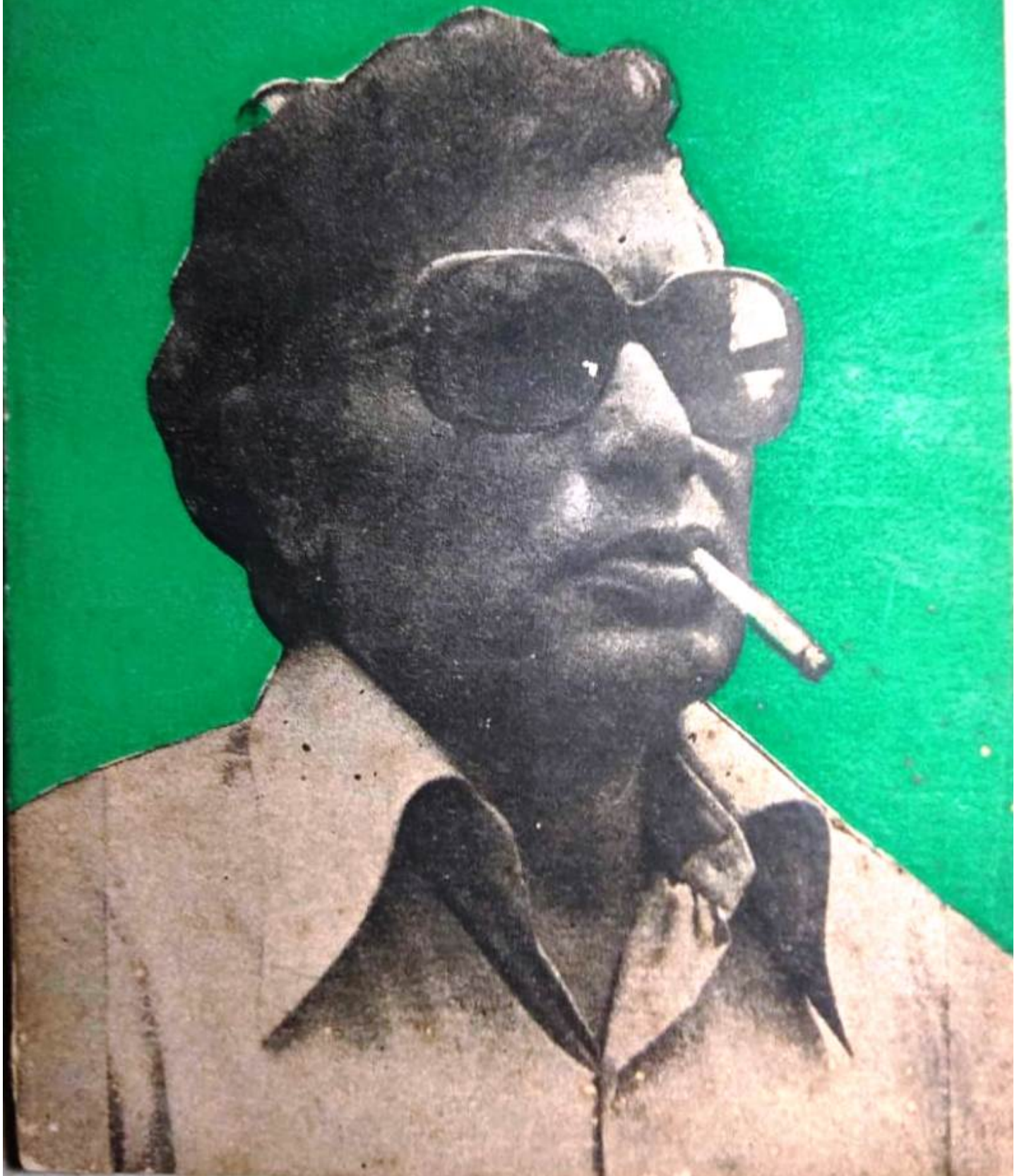


আম্বাৰ চিনাকি  
তচদ্দুক



'ক' অৰত জীৱনী চাৰাল

ভাৰতীয় সৰ্বকৰ্ম ক'মিটী

চলচ্চিত্ৰ বিভাগৰ অধীনত

## আমাৰ চিনাকি তচদ্দুক

ড. ক. ক. ক.

লেখক

১৯৫৭

১৯৫৭

১৯৫৭

১৯৫৭

১৯৫৭

১৯৫৭

দ্বিতীয় প্ৰকাশন

হেদায়েৎপুৰ ॥ গুৱাহাটী ॥ ৭৮১০০৩



## ‘আমাৰ চিনাকি তচদ্দুক’

তচদ্দুক ইউছুফৰ বিয়োগত

তেখেতৰ ঘনিষ্ঠ ব্যক্তি কেইগৰাকীমানৰ

শ্রদ্ধাজ্ঞাপক লিখনিৰ সংকলন

সম্পাদক : উৎপল দত্ত

প্ৰকাশক : বিস্ময় প্ৰকাশন

হেদায়েৎপুৰ, গুৱাহাটী, ৭৮১০০৩

প্ৰচ্ছদপট : বেণু মিশ্ৰ

প্ৰচ্ছদপটৰ আলোকচিত্ৰ : উৎপল দত্ত

প্ৰথম প্ৰকাশ : নবেম্বৰ’ ৮২

মুদ্ৰক : পূৰ্বাঞ্চল প্ৰিণ্টাৰ্ছ

গোপীনাথ বৰদলৈ পথ ॥ গুৱাহাটী ৭৮১০০৩

মূল্য : পাঁচ টকা মাত্ৰ

সংগ্রহে উল্লিখিত গণনাগণিতকা ইত্যাদি বিষয়ে  
উক্ত পুস্তকাদি প্রস্তুত হইয়াছে। ইতি  
সংগ্রহে উল্লিখিত গণনাগণিতকা ইত্যাদি  
বিষয়ে উক্ত পুস্তকাদি প্রস্তুত হইয়াছে।  
ইতি সংগ্রহে উল্লিখিত গণনাগণিতকা  
ইত্যাদি বিষয়ে উক্ত পুস্তকাদি  
প্রস্তুত হইয়াছে। ইতি সংগ্রহে  
উল্লিখিত গণনাগণিতকা ইত্যাদি  
বিষয়ে উক্ত পুস্তকাদি প্রস্তুত  
হইয়াছে। ইতি সংগ্রহে উল্লিখিত  
গণনাগণিতকা ইত্যাদি বিষয়ে  
উক্ত পুস্তকাদি প্রস্তুত হইয়াছে।

এখেতসকলে স্মৃষ্টিবিছে

- ॥ বিবেকানন্দ ভট্টাচার্য্য ॥ বাদল দাস ॥ প্রণব বকরা ॥
- ॥ সমবেন্দ্রনাথায়ণ দেব ॥ ডা° নগেন দত্ত ॥
- ॥ দেবকুমার শইকীয়া ॥ জে. ডি. বাভেজা ॥ নব শর্মা ॥

সংগ্রহে উল্লিখিত



## প্ৰচ্ছদৰ আলোকচিত্ৰৰ কথাৰে.....

কেইবছৰমানৰ আগৰ কথা ।

তচদ্দুক ইউছুফৰ ফটো কেইখনমান তুলিছিলোঁ ।  
তাৰে একোটিকৈ কপি তেখেতক দিওঁ বুলি গৈ  
থাকোঁতে বাটতে পালোঁ । প্ৰবীণ সংগীতজ্ঞ শ্ৰীযুত  
বিবেকানন্দ ভট্টাচাৰ্য্যদেৱক । শ্ৰীযুত ভট্টাচাৰ্য্য বাপুদা  
মানে তচদ্দুক ইউছুফৰ ভাল বন্ধু । তেখেতে ফটো-  
কেইখন চালে । এই কিতাপখনৰ প্ৰচ্ছদত ব্যৱহাৰ  
কৰা ফটোখন চাই তেখেতে মন্তব্য দিছিল : এই  
ফটোখন মই বেয়া পাইছোঁ । বাপুক বৰ বাক,  
যেন দেখা হৈছে । বাপু আচলতে বৰ কোমলহে ।  
বাপুদাই কিন্তু আকৌ সেই ফটোখনহে বৰ ভাল  
পাইছিল । কৈছিল : ফটোখনত মোৰ চৰিত্ৰটি  
আছে । I am not what I am. ছেঙ্গলপিয়েৰৰ  
এই সংলাপটি তুমি জানা ? মই বাহিৰত যি আচ-  
লতে ভিতৰত তেনে নহয় ।

তাৰ পিছত বাপুদাই মোৰ লগত কেইবা ঘণ্টাও  
একেবাহে কথা পাতিছিল । সঁচা কথাত কথা পতা  
নাছিল, বাপুদাই কেবল কৈ গৈছিল । তেখেতৰ  
মনৰ গহীন কোঠাৰ ছৰাববোৰ এখন এখনকৈ খোল  
খাই গৈছিল ।

I am not what I am.

ছেপিয়েবৰ অত্যন্ত নিষ্ঠুৰ অথচ বাহিবত অতি  
ভদ্ৰ মানুহ হিচাপে থকা ইয়াগো চৰিত্ৰটিয়ে এই  
সংলাটি যিটো অৰ্থত কৈছিল—কোৱা বাহুল্য বাপুদাৰ  
ক্ষেত্ৰত এই সংলাপটিৰ অৰ্থ আছিল সম্পূৰ্ণ বিপ-  
ৰীত মেকৰ। অথচ ছয়োজন মানুহৰ মাজত কি  
এক 'বৈসাদৃশ্যৰ মাজৰ সাদৃশ্য' !

সোণালীখিনি মচি নিদিবা,

বুকুজুৰি বৈ থাকক...

হীৰেন ভট্টাচাৰ্য্যৰ এই কবিতাটিৰ আৱৃদ্ধি বাপুদাৰ  
(যিটো বাপুদাৰ খুব প্ৰিয় আছিল) বছৰৰ শুনিছো  
—কেতিয়াবা বন্ধ কোঠাৰ খিৰিকীৰ মাজেৰে বৈ  
অহা জোনাকত, কেতিয়াবা জোনাক ধবল নিশা  
কলঙৰ দলঙত থিয় হৈ হৈ।

বাপুদাৰ জীৱনৰ 'সোণালীখিনি' তেওঁৰ গুণমুগ্ধ সৰ-  
লৰ মনৰ পৰা কোনেও মচি দিব নোৱাৰে ; ই  
বুকুজুৰি বৈয়েই থাকিব আৰু তাৰেই এক অকিঞ্চন-  
মূৰ্ত প্ৰকাশ 'আমাৰ চিনাকি তচন্দুক।' শিল্পৰ  
পূৰ্ণতাৰ বিশ্বাসী, বহু প্ৰতিভাৰ অভিজাত গবাকী  
তচন্দুক ইউছুফৰ গুণমুগ্ধ 'বিশ্বয়' আৰু 'বংঘব'ৰ  
লগত জড়িত প্ৰতিগবাকী ব্যক্তিয়ে বাপুদাৰ  
প্ৰতি সম্মান জনোৱাৰ এক নতন প্ৰয়াস এই



সামান্য পুষ্টিখন। বাপুদাৰ জীৱন, হৃদয় আৰু প্ৰতি-  
ভাৰ এটি সাধাৰণ ধাৰণা আংশিকভাৱে হলেও এই  
পুষ্টিখনে দিব পাৰিলেই আমাৰ আটাইবোৰ শ্ৰম  
সাৰ্থক হোৱা বুলি আমি ভাবিম।

তিনিটা প্ৰবন্ধ সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰি দিয়া  
বাবে হেমন্তকুমাৰ দাস, কুমাৰ বাঘবেদ্ৰনাৰায়ণ  
দেৱ আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ নিউজ এণ্ড ফিচাৰছ ছাৰ্ভিছৰ  
ওচৰত আমি কৃতজ্ঞ। 'মানুহৰ জীৱনটো ভগৱানে  
সোণালী আঙুলিৰে লিখা সাধুকথা মাথোন।'  
বাপুদাৰ অকাল বিয়োগত আমি সিক্ত হৃদয় আৰু  
শুকান চকুৰে এই বুলিয়েই সাহুনা লভিছোঁ।

উৎপল দত্ত ॥ ১০ অক্টোবৰ '৮২ ॥

କ୍ରମାଳୀ ବଂ ଚୁଲିତ ଲାଗିଛେ  
ବେଘା ତୋଦେଖି ଲାଗକ ;  
ମୋଖାଲୀଖିତି ଯଚି ତିଦିବା  
ବୁକୁଞ୍ଜୁରି ବୈ ଥାକକ ।

— ହୀରେନ ଭଢ଼ାଚାର୍ଯ୍ୟ



## এটি সোঁৱৰণ এটুপি চকুলো

শ্ৰীবিবেকানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য

কিছু পোৱা আৰু বহুতো নোপোৱাৰ সমষ্টিয়েই জীৱন। বহুতো নোপোৱাৰ মাজতে শিল্পীয়ে পোৱা-খিনিবেই সুন্দৰৰ আবধনা কৰি জীৱন মধুময় কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে। আমাৰ মাজৰপৰা অত্যাৱশ্যকীয় ভাবে হঠাতে আঁতৰি যোৱা শিল্পী বহু তচদ্দুক ইউছুফৰ শিল্পী জীৱনৰ এই শেষৰ সময়-খিনিও যেন বহুতো নোপোৱাৰ বেদনাবে ভৰা।

মনলৈ প্ৰশ্ন আছে—কিয় এনে হয় ? ইয়াৰ জানো একো প্ৰতিকাৰ নাই ? কিন্তু উত্তৰ কোনে দিব ? তিজ্ঞতাৰে জীৱন ভৰি পৰিলে—সাংসাৰিক জ্বালা যন্ত্ৰণাই মানুহক চেপি ধৰিলে—নিকপায় হৈ মানুহে পৰমেশ্বৰৰ কৰুণা ভিক্ষা কৰে। কিন্তু পায় জানো ?

আজিৰপৰা ৬ মাহ মানৰ আগতে তেওঁৰ লুমলীয়া ভায়েক আচাদ আৰু ভাই বোৱাৰী এমিলৈ দিয়া চিঠিত তেওঁ এইদৰে লেখিছিল।

.....All the beautiful things of life fade away. I am like a ship tossed

in the ocean of life's storm. Sometimes I feel like going away.

ইউছুফৰ ঘৰত এমিয়ে এই কথাষাৰ কৈ কৈ চকুলো-  
টুকিছিল।

ইউছুফৰ পুৰণি ডায়েৰিৰ পাতত কেইটিমান কবিতাৰ  
অংশ দেখা পাই টুকি আনিলে।। উদাস মনৰ  
উদাস ভাববোৰে ইউছুফৰ চিনাকি মুখখনৰ প্ৰতিটো  
অংগিভংগিৰে মোৰ চকুৰ আগত ধৰা দিয়েহি।

“তোমাকে হাবাতে পাবি

এই তীক্ষ্ণ সৰ্বনাশা ভয় থেকে

মুক্তি দাও আমাকে

কোথাও কোনো কালে যেওনা যেওনা তুমি

যদি যাও মন বাচবে না তোমাকে হাবালে

এ ভয় তোমাবো

আৰ তোমাবো শয্যাই তাই ঘুম নামবে না,

তোমাকে মনে মনে হাবাই

এই ভয় বাত্ৰি দিন।

তাই যত ছৰে যাও তুমি

তবু শতছলে— আৰাধণ বিৰতে হয়

তাই তীব্ৰ ক্ৰোধেৰ কুমকুম

নুহে বায় বাধ বাধ কাগ্ৰ কাগ্ৰে



আকট এঠাইত লেখা আছে—

‘তোমাৰ চোখেৰ পানে তাকিয়ে

আজ আমাৰ মনে হছে তুমিই

আমাৰ মাৰ্বেলে তৈৰী সমাধি স্তম্ভ।

তোমাৰ চোখে লেখা আছে আমাৰ শেষ কবিতা”।

আন এঠাইত হিন্দী ছিনেমাৰ এটা বিখ্যাত গানৰ  
কলি “চলো একবাৰ ফিৰচে অজনবী বনজায়ে  
হম দোনো।”

ইউছুফৰ ডায়েৰিৰ পাতত লেখা এই কথাখিনিয়ে  
তেওঁৰ মনোবেদনাৰ এটি স্পষ্ট ইংগিত দিয়ে। সেয়ে  
মনেমনে ভাবোঁ— এই পৃথিবীত কত মানুহৰ কত  
যে দুখ !

১৯৩১ চনত জন্ম লাভ কৰা ইউছুফে ১৯৮২ চনৰ  
১০ আগষ্ট তাৰিখে ধৰাৰ মায়া ত্যাগ কৰি শান্তি  
ৰাজ্যলৈ গুচি গ’ল। চিৰ শান্তিময়, মংগলময় পৰ-  
মেশ্বৰে তেওঁৰ আত্মক যেন শান্তি দিয়ক—আমি  
এই প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ।

তচদ্দুকৰ পিতৃ ৩ জিয়াউদ্দিন ইউছুফ। ১৯৫৯  
চনৰ জুন মাহৰ ২৫ তাৰিখে জিয়াউদ্দিন ইউছুফৰ  
মৃত্যু হৈছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীত। পিতাৰ, শোকত  
মৰ্মাহত হৈ তচদ্দুকৰ কুমলীয়া ভনী নাজনীনে  
আহাৰ আৰু নিদ্ৰা ত্যাগ কৰিছিল। মাত্ৰ ৭ দিন  
পিছতে জ্বৰত ভুগি, অন্তৰত বেদনাৰ একুৰা জ্বলা

জুই লৈ অকণমানি নাজনীনে পিতাৰ কথা সূৰঁবি  
সূৰঁবি পৃথিবীৰ মায়া ত্যাগ কৰি— পৰম পিতাৰ  
ওচৰলৈ গুচি গৈছিল। সেইদিনা আছিল ২  
জুলাই, ১৯৫৯।

তচদ্দুকৈ কৈছিল, “বাবাৰ কথা ভাবি ভাবিয়েই  
তাই গুচি গ’ল— বুজিছা।” তেওঁৰ চকুলৈ মই  
চাব পৰা নাছিলোঁ।

তচদ্দুকৰ ২ জন ভাই। এজন দিলু, আনজন  
আচাদ। তচদ্দুকৰ মাতৃৰপৰা জানিলোঁ, যে  
এইবাৰ ঘৰলৈ আহি তেওঁ প্ৰায় একোয়েই খোৱা  
নাছিল। কেতিয়াবা মন গলে অকণমান চৰবত,  
খাইছিল। সেইদিনা ১০ আগষ্ট তাৰিখেও পুৱা  
৯ মান বজাত অলপ চৰবত, খাই তেওঁ ওলাই  
গৈছিল। সেই যোৱাই শেষ যোৱা— আৰু উভতি  
নাছিল। পিছদিনা ১১ তাৰিখে তেওঁৰ মৃতদেহ  
কলং নদীত পোৱা গৈছিল। কোনোবাই কয়  
আত্মহত্যা, কোনোবাই কয় এইটো এটা দুৰ্ঘটনাহে।  
মোৰ বাবে ই এটা সাথঁৰ হৈয়ে ব’ল।

কলাৰ সেৱক তচদ্দুক ইউছুফৰ শিল্পী জীৱনৰ  
আৰম্ভণিতে, তেওঁলোক লক্ষীপুৰত (গোৱালপাৰা)  
থকা সময়ত ‘চন্দ্ৰগুপ্ত’ নাটকত চানক্যৰ ভাও লৈ  
কৃতিৰ অৰ্জন কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ স্কুলীয়া



ছাত্ৰ । পিছৰ জীৱনত অসমীয়া মঞ্চ, অনাতাঁৰ  
আৰু চলচিত্ৰ জগতলৈ আহি ইউছুফে দৰ্শকৰ  
প্ৰশংসা অৰ্জন কৰি গ'ল । নগাঁৱত শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ  
অনুষ্ঠান বিলাকত ইউছুফক সদায়েই, সমৰদাৰ  
শ্ৰোতা হিচাবে পাইছিলোঁ । তেওঁ আমাক সকলো  
প্ৰকাৰে দিহা পৰামৰ্শ আদি দি, অনুষ্ঠানৰ প্ৰাৰম্ভিক  
ঘোষণাৰ কামখিনিও নিজে কৰি দি শ্ৰোতা আৰু  
শিল্পী সকলোৰে প্ৰশংসা অৰ্জন কৰিছিল । বিনি-  
ময়ত আমি তেওঁক একোৱেই দিব নোৱাৰিলোঁ— ।  
আজি তচদ্দুক ইউছুফৰ প্ৰতি এটুপি চকুলোৰে  
অঞ্জলি যাচিলোঁ ।

## হৃদয়ত লিখি থোৱা এটি নাম

বাদল দাস

১৯৪০ চনৰ গুৱাহাটী। চেনীকুঠী এল. পি স্কুল।  
তেতিয়া স্কুলঘৰটো ঠিক এতিয়াৰ ঠাইত নাছিল।  
এতিয়া স্কুল মানিকচন্দ্ৰ ৰোডৰ দাঁতিত, কাম-  
ৰূপ একাডেমিৰ গাতে লগা। কিন্তু তেতিয়া  
কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য গলিটো পশ্চিমমূৰে যি ঠাইত  
মানিকচন্দ্ৰ ৰুৱা পথত লগ লাগি তিনি আনিৰ  
সৃষ্টি কৰিছে তাৰ বিপৰীত ফালে ওপমপু সিংহৰ  
ঘৰৰ দক্ষিণ সীমাত আছিল স্কুলখন। আজিকৈ  
ছুকুৰি বছৰৰো ওপৰৰ কথা।

### শৈশবৰ সোঁৱৰণ

আমি তেতিয়া দ্বিতীয়মান শ্ৰেণীত। পিছৰ বছৰতে  
এল. পি. বৃত্তি পৰীক্ষা দিব লাগিব। সেইবাবে  
ওচণ্ডীচৰণ শৰ্মা (প্ৰধান শিক্ষক) তেতিয়াৰপৰাই  
আমাক লৈ ব্যস্ত। ঠিক সেইবছৰতে আমাৰ শ্ৰেণীলৈ  
আছিল এজন নতুন ল'ৰা। দেউতাক মাটিৰ বৰ  
হাকিম এ-ডি-এল-আৰ (ADLR)। ফিটফাট সাজ-  
পাৰ পিন্ধা ল'ৰাজনক আদিত্য ছাৰে প্ৰথম দিনা-



খনেই আগবেক্ষিত মোৰ নামতে বহিব দিলে।  
 বহিল। নামটো ক'বলৈ দিয়াত তপস্বী কলে—  
 “তচদ্দুক ইউছুফ”। আদিত্য ছাৰৰ পিছৰ ভকমটো  
 হ'ল—“ব'উলৈ আহা আৰু বানানটো লিখা।”  
 সম্ভবতঃ ছাৰে নামৰ বানানটো কি লিখিব ধৰিব  
 পৰা নাছিল। সিদিনা ল'ৰাজনে ব'উত লিখা  
 নামটো ছাৰৰ হাজিৰা বহীত নিভুলভাৱে উঠিল।  
 আৰু প্ৰায় লগে লগেই নামটো আমাৰ শ্ৰেণীৰ  
 ডেৰকুৰিষো ওপৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনৰ ফলিত  
 লিখা হৈ ৰ'ল। মাত্ৰ এবছৰ আমাৰ শ্ৰেণীত  
 আছিল তচদ্দুক। কিন্তু আমাৰ হৃদয়ৰ আসন  
 অধিকাৰ কৰি লৈছিল তেওঁ। কাৰণটো কওঁ।

### দাদাগিৰি

কেবল সাজ-পাৰত ফিট্‌ফাট্‌ হলেই কথা নাছিল,  
 কথাই বতৰাই কামে-কাজে সকলোতে ফিট্‌ফাট্‌।  
 আনকি সমনীয়াৰ লগত বাদবিসম্বাদতো। দাস্তিক  
 ছুৰ্দান্ত দলনেতা দমন কৰাত ‘বাপু’ (তচদ্দুকৰ ঘৰত  
 মতা নাম) আছিল সিদ্ধহস্ত। ইয়াৰ আগলৈকে  
 আৰিবিৰীক সক্ষমতাৰ বলত নেতা বোলাই থকা ল'ৰাই  
 ৰণভংগ দি ‘বাপু’ক নেতৃত্বৰ ভাৰ এৰি দিলে।  
 আজিকালি ইয়াকেই সম্ভৱ ‘দাদাগিৰি’ বোলে।  
 আমাৰ লগত থকা সময়খিনি চেনীকুঠী স্কুলৰ সম-

নীয়াৰ মাজত 'তচদ্দুক' 'দাদা' হৈ থাকিল ।  
 আনহাতে আকৌ তেতিয়া মোৰ দৰে কৃশকাৰ ল'ৰাৰ  
 প্ৰতি 'বাপু'ৰ আছিল অপৰিসীম কৰুণা, গভীৰ  
 সহানুভূতি । ফলত কোনো বাদবিসম্বাদতে আমাৰ  
 ওপৰত কোনোৰে জুলুম কৰিবলৈ সাহ কৰা নাছিল ।  
 একমাত্ৰ 'দলপতি'ৰ কৰুণাৰ বাবে । আজিও কথা-  
 বাৰ যেতিয়া চিন্তা কৰোঁ—তেতিয়াই মনলৈ প্ৰশ্ন  
 আহে— দুৰ্বলৰ প্ৰতি এই পক্ষপাতিত্ব সেই ল'ৰা-  
 জনৰ কৰুণা নে পুৰ্তোৰ চানেকি ? হয়তো দুয়ো-  
 টাই । স্বাভাৱিকতে নেতৃত্ব ল'ব পৰা গুণৰ অধি-  
 কাৰী হৈয়ো 'তচদ্দুক'— শিল্পী তচদ্দুক আনক  
 নেতৃত্ব দিয়াৰ কথা বাদেই, নিজকেই ঠিকমতে  
 পৰিচালিত কৰিব নোৱাৰিলে কিয় ? বহু সৃষ্টিৰ  
 সম্ভাৱনা লৈয়ো সৃষ্টিবিমূখ হৈ তেওঁ আঁতৰি গ'ল  
 কিয় ? হয়তো তেওঁৰ বাবে এই পৰিণতিয়েই  
 নিৰ্ধাৰিত আছিল ।

চিলঠৰ 'উড়ন্ত চাকি' আৰু 'বুমেবাং'

এদিনাখনৰ কথা । মোৰ চিলঠখনত কাঠৰ 'বাও'  
 (ফ্ৰেম)প্ৰায় নাছিলেই । বাওকিডাল প্ৰায়ে খুলি হাতত  
 তুলি লওঁ । স্কেলৰ অভাৱত আঁক মাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ  
 কৰোঁ । আৰু দৰকাৰ হলে (সমনীয়াৰ লগত বাদানু-  
 বাদত আত্মৰক্ষাৰ বাবে) প্ৰায়ে কাঠৰ তৰোৱালৰ



কাম কৰে । নগেন ছাৰৰ উপাধি আছিল শৰ্মা ।  
 তাতে আকৌ 'বাও' নথকা চিলেঠ দেখিলে 'টিপটিপ'  
 ছাৰ খঙত আৰু 'অগ্নিশৰ্মা' হয় । এনেতে এদিন  
 শ্ৰুতলিপি লিখাৰ সময়ত এইজন শৰ্মাৰ হাতত পৰিলে  
 ধৰা । নগেন ছাৰে আবিষ্কাৰ কৰিলে— মোৰ  
 চিলেঠখন টিনৰ যদিও 'বাও' নাই । ছাৰ খঙত  
 টিঙিৰিতুলা হ'ল । কিয় জানো মোৰ ওপৰত দৈহিক  
 শাস্তি নহ'ল যদিও হ'লগৈ চিলেঠখনৰ ওপৰত ।  
 খঙতে দিলে দলিয়াই চিলেঠ খিৰিকীয়েদি । উৰন্ত  
 চাকিৰ দৰে ছুৰন্ত গতিত উৰি গৈ টিঙিৰ চিলেঠ-  
 খন চকোৱাৰ সিঁদাঁতিৰ 'জাৰ্মানী' বনৰ মাজত  
 হেৰাই গ'ল । সকাহ লৈ নগেন ছাৰৰ অসমাপ্ত  
 শ্ৰুতলিপি দিয়াৰ কাম আকৌ আৰম্ভ হ'ল । কিন্তু  
 'হা হতোন্নি' । ছাৰে পিছমুহূৰ্ত্তে দেখিলে উৰন্ত  
 চাকি হৈ গুচি যোৱা চিলেঠখন 'বুমেৰাং' হৈ আকৌ  
 মোৰ সম্মুখত । অৰ্থাৎ সেই বাওবিহীন চিলেঠ  
 খনকে লৈ নিৰ্বিকাৰভাবে মই শ্ৰুতলিপি লিখি  
 আছোঁ । চাৰ কাষ ছাপি আহিল । আচৰিত হৈ  
 মোলৈ চালে । তাৰ পিছত হঠাৎ যেন কিবা  
 এটা আবিষ্কাৰ কৰাৰ ভাৱ লৈ তচদ্দুকলৈ চকু গ'ল  
 দৃষ্টিৰ অৰ্থ যেনিবা "তোমাৰ বাহিৰে আৰু কোনে  
 এই অসাধ্য সাধন কৰিব পাৰে ? এই কঠিন কাম

বাদলৰ সাধাৰ বাহিৰত । “গতিকে এই ‘মিৰাকল’ৰ  
একমাত্ৰ সম্ভাৱ্য গুৰু তচদ্দুকেই, ঠিকেই অনু-  
মান কৰিছিল । নাটৰ গুৰু যে তচদ্দুক— ওলাই  
পৰিল । লগে লগে ওলাই পৰিল ব’ৰ্ড এখনেৰে  
ঢাকি থোৱা পিছফালৰ বেৰত এটা গাঁত । এই গাঁতৰ  
খনিকৰ তথা মালিক একাধাৰে তচদ্দুক ইউছুফ ।  
একমাত্ৰ তেৱেঁই অইনৰ অতৰ্কিতে ওলোৱা মোমোৱা  
কৰে আৰু তেৱেঁই আনে গম নোপোৱাকৈয়ে চিলঠ-  
খন বাহিৰৰপৰা আনি মোক পুনৰ হস্তান্তৰ  
কৰিছিল । মৌলিক চিন্তাৰ গৰাকী ছঃসাহসী অভি-  
যানৰ আবিষ্কৰ্তা এইজনেই এসময়ৰ কিশোৰ  
তচদ্দুক । কালৰ গৰ্ভত তেওঁৰ মৌলিক চিন্তাই  
খোপনি নাপালে । ছঃসাহসী অভিযানেও ভবিষ্যতত  
সম্ভাৱনাৰ চানেকী ৰাখিব নোৱাৰিলে । এটা  
সম্ভাৱনাময় প্ৰতিশ্ৰুতিৰ অংকুৰটো কোনোবা এক  
অশুভ মুহূৰ্তত এক অশুভ কীটৰ দংশনত দগ্ধ হ’ল ।

এটা চকু হেৰাল

এক কৰুণ কাহিনীৰে তেওঁৰ শৈশৱ কৈশোৰৰ  
অধ্যায়টো সামৰিম । ধেনু-কাঁড় লৈ ছয়োজন ল’ৰাই  
খেলি আছে । ককায়েক ‘বাপু’ আৰু ভায়েক  
‘দীলু’ । খেলি থকা অবস্থাতে হঠাতে কাঁড়  
ডাল ওপৰলৈ মাৰি পঠিয়ালে ভায়েক দীলুৱে আৰু



একান্ত আগ্ৰহেৰে ওপৰলৈ চাই ব'ল ককায়েক  
 বাপুৰে— কাঁড়ডাল উভতি অহা । কাঁড়ডাল ঠিকেই  
 উভতি আহিল । কিন্তু ভাগ্যৰ কি পৰিহাস !  
 সেই কাঁড়ডালেই উভতি আহি পোনচাটেই সোমাল  
 বাপুৰ চকুত । এটা চকু চিৰকাললৈ ঘূৰীয়া হৈ  
 গ'ল । সেয়েহে পাথৰৰ চকুৰ মণি লগোৱা তচদ্দুকৈ  
 সদায় ডাঠ বঙীন চচমাৰে চকু আৱৰি ৰাখিব  
 লগীয়া হ'ল— আজীৱন, আমৃত্যু, আৰু আমিও  
 শৈশৱতে খেলৰ লামলাকটু সামগ্ৰীৰপৰা আমাৰ  
 প্ৰিয় 'ধেনু-কাঁড়' চিৰকালৰ বাবে হেৰুৱাব লগীয়া  
 হলেঁ । অভিব্যক্তিৰ কঠোৰ শাসনত ধেনু-কাঁড় লৈ  
 খেলাৰো মুদা মৰি থাকিল ।

### ডেকাবয়সত

ইয়াৰ পিছত তচদ্দুক ইউছুফক ডেকা বয়সত আমি  
 আকৌ লগ পাওঁ গুৱাহাটীত । তেওঁ তেতিয়া  
 কলেজীয়া চফল ডেকা । কটন কলেজত সম্ভৱতঃ  
 তেওঁ ছুবছৰমানহে পঢ়িছিল । ইতিমধ্যে তেওঁৰ কণ্ঠ-  
 স্বৰত আহি পৰিছে এক সুগভীৰ স্বৰমাধুৰ্য্য আৰু  
 বচনভংগীত খিতাপি লৈছে এক নিজস্ব বৈশিষ্ট্য—  
 স্বকীয় ষ্টাইল । এই অননুকৰণীয় সম্পাদেৰে বলীয়ান  
 হৈ তেওঁ পদাৰ্পণ কৰিলে মঞ্চৰ লগতে ৰেডিঅ'ত ।  
 স্বৰগ্ৰামৰ আৰোহণ অবৰোহণৰ নিজা খেল দেখুৱা-

বৰ সুযোগ ওস্তাদ তচদ্দুক বেডিঅ' নাটকত হৈ  
পৰিল এক বিশিষ্ট শিল্পী । প্ৰায় তিনি দশকবো  
ওপৰ কাল গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ বহু নাট-  
কত, বহুতো বৈচিত্ৰময় চৰিত্ৰ কপায়ণ কৰিছে তেওঁ ।  
সু নাম আৰু প্ৰশংসাও অৰ্জন কৰিছে ইয়াৰ বাবে ।

যুৱমহোৎসৱত সাফল্য

১৯৫৪-৫৫ চনৰ কথা । সেইবাৰ প্ৰথম সৰ্বভাৰতীয়  
আন্তঃবিশ্ববিদ্যালয় যুৱ মহোৎসৱ অনুষ্ঠিত হয় নতুন  
দিল্লীত মৌলানা আজাদৰ পৌৰহিত্যত , পণ্ডিত  
নেহৰুৰ সাক্ষাতত । মহোৎসৱত যোগ দিয়া গুৱাহাটী  
বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ ছয়োটাই ৬  
বছৰীয়া চালুকীয়া অনুষ্ঠান । নাটকৰ নাম 'এৰা  
বাটৰ সুৰ' । ৰচনা, প্ৰযোজনা আৰু সংগীত  
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক ডঃ ভূপেন হাজৰিকাৰ ।  
সহশিল্পী সকল ( সৰ্বশ্ৰী ) শৈল বৰুৱা, লিলি দাস  
( পিছত মালিক ), দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, অঞ্জলী মেহ  
আৰু এই নিবন্ধৰ নিবন্ধকাৰ । লগতে গীতাংশত  
( সৰ্বশ্ৰী ) বীৰেন দত্ত, জ্যোতিৰ্ময় কাকতি, তফজ্জুল  
আলি, শেৱালী দেবী আৰু যন্ত্ৰ সংগীতত বিজয়শংকৰ  
দাস ( বেহেলা )

সেইবাৰেই ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ বিভিন্ন বিশ্ববিদ্যা-  
লয়ক প্ৰতিনিধিত্ব কৰি দিল্লী পাইছিলগৈ বহুতো



খ্যাতনামা অভিনেতা-শিল্পীসকল। তাৰে ভিতৰত  
তুই-তিনিজনৰ নাম কলেই যথেষ্ট হ'ব। তেওঁ-  
লোক আছিল সৰ্বশ্ৰী সৌমিত্ৰ চেটাৰ্জী (কলিকতা),  
বিজয় আনন্দ (বোম্বাই), সংগীতাংশত মংগেশকৰ  
ভগ্নীদয় মীণা আৰু উষা। কিন্তু তথাপিহে এনে  
মানদণ্ডৰ শিল্পীৰ লগত প্ৰতিদ্বন্দিতা কৰিও গৌৰৱৰ  
বিজয় মুকুট কঢ়িয়াই আনিলে। 'ৰেডিঅ' নাটকৰ  
এই সৰ্বভাৰতীয় সাফল্যত এক বৃদ্ধন পৰিমাণৰ  
অৰিহণা যোগাইছিল তচদ্দুক ইউছুফৰ প্ৰাণবন্ত  
অভিনয়ে।

### চলচিত্ৰত অভিনয়

চলচিত্ৰ অভিনয় তচদ্দুক ইউছুফৰ শিল্পী জীৱনৰ  
এক উল্লেখযোগ্য মাইলৰ খুটা। সংখ্যাৰে নহলেও  
গুণগতভাবে তেওঁ অভিনয় কৰা প্ৰতিখন ছবিত  
নিজৰ প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে সঁচা ;  
কিন্তু পূৰ্ণভাবে প্ৰতিভাৰ বিকাশ আটাইকেইখনত  
সমানে হোৱা নাই। কোনো কোনোখনতহে  
একেবাৰেই হোৱা নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে ক'ব  
পাৰি 'এৰাবাটৰ স্মৰ'। যুব মহোৎসৱৰ সফল  
ৰেডিঅ' নাটক 'এৰাবাটৰ স্মৰ'ক যেতিয়া ভূপেন  
হাজৰিকাই চিত্ৰনাট্য কৰি ছবি তুলিবৰ আয়ো-  
জন কৰিলে--তেতিয়া স্বাভাৱিকতেই শিল্পী নিৰ্বাচন

কৰিলে তচদ্দুক ইউছুফকো । আবন্ত'কলহ তেওঁৰ চলচিত্ৰত জয় যাত্ৰা । 'এৰাবাটৰ সুৰ'ৰ পিছৰ ছবিখনত বিশেষকৈ 'ধুমুহা', 'প্ৰবেৰ্ণ', 'কাঁচঘৰ', 'প্ৰতি নিশাৰ সপোন', 'নিয়তি' আদিত তেওঁৰ অভিনয়ে পূৰ্ণ উৎকৰ্ষ লাভ কৰিব নোৱাৰিলে । হয়তো সেই চলচিত্ৰ সমূহত তেওঁ পোৱা সীমিত সুযোগৰ বাবেই হওক বা অন্য কাৰণতেই হওক । 'পাপ আৰু প্ৰায়শ্চিত্ত' 'কাজিৰঙাৰ কাহিনী' আদি চৰিত্ৰৰ অভিনয়তো একপ্ৰকাৰ মেনাৰিজিম্ৰ প্ৰভাৱ সুস্পষ্ট । অৱশ্যে কাঁচঘৰ, অৰণ্য আৰু দূৰণিৰ ৰঙত তেওঁৰ অভিনয়ৰ বলিষ্ঠতাৰ ছাপ প্ৰতিফলিত হৈছে ।

কিন্তু তাতোকৈ দুৰ্ভাগ্যৰ কথা, পিছলৈ প্ৰযোজক পৰিচালকৰ কাৰণে তেওঁ নিতান্ত দুস্প্ৰাপ্য দুৰ্বোধ্য শিল্পী হিচাপে পৰিগণিত হ'বলৈ ধৰিলে । ইংৰাজীতে যাক 'Hot potato' বোলা হয় । বিশেষকৈ তেওঁৰ Steriotyped mannerism আৰু ইউনিটত দুৰ্বোধ্য, অসংবৰণীয় আচৰণৰ কাৰণে বহু চলচিত্ৰত অভিনয় কৰিবলগীয়া হোৱা সত্ত্বেও শেষ মুহূৰ্তত হৈ নুঠিলগৈ । অথচ সেইবোৰ চলচিত্ৰ তেওঁৰ বাবে যোগ্য ভাণ্ড আছিল য'ব যোগেদিও তেওঁৰ প্ৰতিভা বিকশিত হোৱা পৰ্য্যাপ্ত সুযোগ

আছিল। সি যি কি নহওক, তেওঁ শিল্পী জীৱনৰ  
সাফল্যৰ ওলোটা ফালে থকা ব্যৰ্থতাৰ এয়া এক  
কৰুণ পৰিণতি।

মঞ্চত এপিটাফ

তেওঁ মঞ্চৰ লগতো জড়িত আছিল। নগাঁৱত  
থকা কালত কেবাখন নাটক প্ৰযোজনা কৰিছিল;  
লগতে অভিনয়ো। তাৰ ভিতৰত কোনো এখনৰ  
নাম বিশেষভাবে উল্লেখ কৰিবলগীয়া নহয়। তেওঁৰ  
'মঞ্চৰ এপিটাফ' হ'ল Six characters in  
search of a dramatist— 'নাট্যকাৰৰ সন্ধানত  
ছটি চৰিত্ৰ'। আমাৰ বিশ্বাস এই নাটখনৰ প্ৰযো-  
জনা, পৰিচালনা আৰু অভিনয়েই আমাক মঞ্চত  
তেওঁৰ নাম স্মৰণি থাকিবলৈ সক্ষম কৰি দিব।

জীৱনৰ শেষৰ পিনে মাত্ৰ সোঁ সিদিনাখন তেওঁ  
আন্যান্য নাট্যজগতত প্ৰবেশ কৰিছিল। ব্যাবসায়িক  
নাট্য গোষ্ঠী এটিত যোগদান কৰি নিজে ৰচা 'প্ৰেম  
যমুনা' নামৰ নাটখন পৰিচালনা কৰি লগতে এটি  
বিশিষ্ট চৰিত্ৰ ৰূপায়নৰ মানসেৰে আখৰাতো অংশ  
গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ সেই কাম অসম্পূৰ্ণ হৈয়ে  
ৰ'ল। কলঙৰ হাত ধৰি কালে তেওঁক লৈ গ'ল।  
কোনে জানে হয়তো তাতেই তেওঁ শিল্পী সত্ত্বাৰ  
বিকাশৰ বাবে শেষ চেষ্টাত ব্ৰতী হ'লহেঁতেন নে নাই!



খেলপথাৰৰ পৰা ।

বৰদলৈ ট্ৰফি, স্বাধীনতা দিবস কাপ, ডুগৰ ছিল্ড, এ টি পি এ ছিল্ড ফুটবল প্ৰতিযোগিতা আদিত গুৱাহাটী, নগাওঁ, তেজপুৰ, যোৰহাট আদিত বিভিন্ন খেল পথাৰৰপৰা আকাশবাণীৰ যোগেদি ধাৰা-বিবৰণী দিয়া তচদ্দুক ইউছুফৰ উদাত্ত কণ্ঠস্বৰ আমি আৰু শুনিবলৈ নাপাওঁ । “এয়া মই তচদ্দুক ইউছুফে কৈছোঁ” বুলি কৰা সেই বলিষ্ঠ ঘোষণা চিৰকালৰ কাৰণে বন্ধ হৈ গ’ল । খেল সমূহৰ উত্তেজনাপূৰ্ণ মুহূৰ্তবোৰৰ নাটকীয় আৰু আবোগক বৰ্ণনাৰ যি আকৰ্ষণীয় বৈশিষ্ট আছিল সিও সময়ৰ বুকুত হেৰাই গ’ল ।

কোন দায়ী

কোনে জানে তেওঁৰ মনৰ ক্লান্তি নে বিভ্ৰান্তি ইয়াৰ বাবে দায়ী । তেওঁৰ জীৱনৰ সকলো পৰিণতিৰ বাবে ফ্ৰাষ্টেচনেই দায়ী নে অন্য কিবা কাৰণ হ’ব পাৰে ? এই কথাৰ উত্তৰ আমি আজি বিচাৰি পোৱা নাই যদিও অনুসন্ধান কৰিলে এদিন নিশ্চয় ওলাব । তেওঁ স্বইচ্ছাই কলঙৰ বুকুত আশ্ৰয় ললে নে দুৰ্ঘটনাৰ সুযোগ লৈ কলঙেই তেওঁক বুকুত চপাই ললে এই কথাৰ উত্তৰো সিদিনাই পোৱা যাব পাৰে । অৱশ্যে আমি হুখেৰে সুঁৱৰিম বহুদিনৰ



আগেয়ে দেউতাক জিয়াউদ্দিন ইউছুফেও এদিন  
তেজপুৰ-শিলঘাট ফেৰিষপৰা জঁপিয়াই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ  
বুকুত জাহ্ গৈছিল। পানীত পৰি হোৱা মৃত্যু  
বা অপমৃত্যুৰ উৎস, কাৰণ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াক লৈ  
এইহাল পিতাপুত্ৰই মৃত্যুৰ সিপাৰৰ জগতখনত পাৰ-  
স্পৰিক তথ্যানুসন্ধানত মিলিত হ'ব জানো? তথাপিভো  
তেওঁলোকৰ আত্মাৰ সদগতিৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ  
দায়িত্ব আমাৰ বুলিয়ে গ্ৰহণ কৰিছোঁ। সেই দায়িত্ব  
আমি পালনো কৰিছোঁ। তেওঁলোকৰ আত্মাই  
চিৰশান্তি লভক।

মৃত্যু কিনো ? মাথোঁ এটি কণিকৰ কথা !

সমবেন্দনাৰায়ণ দেৱ

‘মৃত্যু কিনো ? মাথোঁ এটি কণিকৰ কথা ।’—  
এয়া এজন কলংপৰীয়া কবিৰ জীৱনৰ গভীৰ  
উপলক্ষি । কলঙৰ পাৰত দুগু আছে, কলঙৰ পাৰত  
শৈশৱ আছে, কলঙৰ পাৰত কৈশোৰ আছে, কলঙৰ  
পাৰত যৌৱন আছে, কলঙৰ পাৰত প্ৰেম আছে,  
বিবহ আছে, মিলন আছে, কলঙৰ পাৰত বাৰ্ধক্য  
আছে, মৃত্যু আছে । কিন্তু কলঙে অকালতে কাৰো-  
বাক সাবতি লোৱাৰ বুৰঞ্জী আছে জানো ? হয়তো  
আছে কোনোবাই কলঙৰ বুকুতেই চিৰশান্তি লোৱাৰ,  
জীৱনতকৈও মৃত্যুকেই শ্ৰেয় বুলি ভবাৰ । এয়া  
এক কৰুণ উপলক্ষি, এয়া মানৱ জীৱনৰ এক কৰুণ  
সমাপ্তি ।

বাপুদা— বাপুদায়ো হয়তো কলঙ পাৰত থিয় হৈ  
আকৌ এবাৰ কলং পৰীয়া কবিৰ কবিতাটো আবৃত্তি  
কৰিছিল— ‘মৃত্যু কিনো ? মাথোঁ এটি কণিকৰ  
কথা ।’ বহুদিন বাপুদাৰ কাষত বহি শুনিছিলোঁ ।  
অসমীয়া, বঙালী, উৰ্দু, গ্ৰায়েৰ, ইংৰাজী নাটকৰ

সংলাপ আৰু কবিতা। বাপুদাৰ কণ্ঠৰ দৰে খুব কমবেই ইমান মধুৰ আৰু তীব্ৰ কণ্ঠ আছিল। বাপুদাৰ কণ্ঠ অসমৰ সকলোৰে বৰ চিনাকি, বৰ মৰমৰ ; সেয়া নাটকৰ সংলাপেই হওক বা কুটবন্দৰ চমকু ধাৰা বিবৰণীয়েই হওক। কিন্তু এই কণ্ঠ ভাঙাত্তে স্তব্ধ হৈ গ'ল, মৃত্যুৰ গভীৰ শীতে সোণালী কণ্ঠ সাৱতি ধৰিলে।

ভাত্ৰসম ল'ৰাজনে বৰ বিষন্ন মনে মোক স্মৃতিছিল কথাটো সঁচানে? মই উচপ্ খাই উঠিছিলোঁ। কি? কি ক'লা? কলঙৰ বুকুৰ পৰা তচদ্দুক ইউছুফৰ মৃতদেহ উদ্ধাৰ কৰা হৈছে। এই নিৰ্মন কথাটো তোমাক কোনে ক'লে? এৰা বহুতেই কৈছে, ৰেডিঅ'ই কৈছে, বাতৰি কাকতে কৈছে। মুহূৰ্ত্ততে মোৰ মনৰ মাজত বহুতো স্মৃতি উঁহি উঠিল। টুকুৰা টুকুৰ কিছুমান দ্ৰুত ধাৰমান ছবি— যাক ফিল্মৰ ভাষাত কোৱা হয় 'মন্টাজ'। বাপুদা মানে তচদ্দুক ইউছুফৰ সতে মোৰ সম্বন্ধ ফিল্মৰ। ফিল্মৰ মাজেদিয়েই তচদ্দুক ইউছুফৰ সতে মোৰ গভীৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিছিল। ফিল্ম যিদৰে মোৰ প্ৰাণৰ বন্ধু, বাপুদাও আছিল মোৰ তেজুৰ সম্বন্ধ থকা এজন আত্মীয়ভকৈও বেছি আপোনজন। তিনিটা বিশেষ ঘটনাৰ বাবেই তচদ্দুক ইউছুফ



মোৰ জীৱনৰ স্মৃতিপটত এজন বিশেষ ব্যক্তি  
হিচাপে সদায় জিলিকি থাকিব ।

এক—জীৱনত মই প্ৰথম ছিনেমাৰ ছুটিং (দৃশ্য গ্ৰহণ)  
দেখোঁ তেজপুৰৰ আমাৰ ভিন্দেউহ'তৰ ঘৰত স্বৰ্গীয়  
বঙ্গী শৰ্মাদেৱৰ 'পুৰতি নিশাৰ সপোন'ৰ । ছবি-  
খনৰ নায়ক আছিল বাপুদা । তচদ্দুক ইউছুফক  
মই জীৱনত প্ৰথম দেখিছিলোঁ মুখত মেকআপৰে  
এজন ফিল্মৰ অভিনেতা হিচাপে তেজপুৰতেই ।  
সিদিনা ।

দুই—মোৰ পৰিচালিত প্ৰথম তিনিখন ছবি অৰণ্য,  
কাজিৰঙাৰ কাহিনী (মুক্তি অৱশ্যে বহুত পিচত  
হৈছে), পুতলা ঘৰত একাদিক্ৰমে তেখেতে অভিনয়  
কৰিছে । অৰণ্য আৰু পুতলা ঘৰত তেওঁ যি  
আন্তৰিকতাৰে অভিনয় কৰিছিল, সিয়ে মোক ছুটিং  
কৰি থাকোঁতে এখন ভাল ছবি কৰাৰ মানসিকতাৰ  
সৃষ্টি কৰি দিছিল । তাৰ বাবে তেখেতৰ ওচৰত  
মই কৃতজ্ঞ ।

তিনি—তেখেতৰ ওচৰত মোৰ আটাইতকৈ বেছি  
শ্ৰদ্ধা উপজিছিল এটা বিষয়ে কাৰণতহে । এসময়ত  
গুৱাহাটীৰ ববীন্দ্ৰ ভৱনটো 'জাতীয় নাট্যশালা'  
হ'ব লাগে বুলি বৰকৈ দাবী উঠিছিল । হঠাতে  
চৰকাৰেও ঘোষণা কৰিলে ববীন্দ্ৰ ভৱনটো 'জাতীয়

নাট্যশালা'লৈ ৰূপান্তৰিত কৰা হ'ব। শিল্পী সাহিত্যিক সকলৰ গাত তত্ নোহোৱা হৈ পৰিল— আমাৰ এটা 'জাতীয় নাট্যশালা' হ'ব—তাত ভাগ ল'বলৈ উত্থল-মাখল লাগি পৰিল। তাৰ মাজতে কিছুমানে অৱশ্যে প্ৰশ্ন কৰিলে 'জাতীয় নাট্যশালা' মানেনো কি? তাৰ উত্তৰখিনি বান্ধনি ঘৰৰ শিকিয়াত তুলি থোৱা হ'ল। মাথোন কমিটি কৰিব লাগে আৰু তাত ভাগ ল'ব লাগে। অনমৰ ইমূৰৰপৰা সিমূৰৰ স্বনামধন্য ব্যক্তি সকলেবে এখন কমিটিও গঠন কৰা হ'ল; কিন্তু দুখৰ বিষয়, শেষত দেখা গ'ল কমিটিখনত এজনো মুছলমান লোক লোৱা ন'হল। গতিকে লৰালৰি কৰি তচদ্দুক ইউছুফৰ নামটো কমিটিত লোৱা হ'ল। হায়! সংস্কৃতিৰ কি কৰুণ প্ৰকাশ! তচদ্দুক ইউছুফে তাৰ প্ৰতিবাদ কৰিলে—মই যদি সংস্কৃতিৰ মানুহ নহওঁ, সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত অনমত যদি মোৰ কোনো বৰঙণি নাই, তেনেহ'লে 'জাতীয় নাট্যশালা'ৰ কমিটিত এজন মুছলমান প্ৰতিনিধি হিচাপে মই নাথাকোঁ। এক তীব্ৰ প্ৰতিবাদ। লগতে তেওঁ প্ৰশ্নও কৰিলে 'জাতীয় নাট্যশালা' মানেনো আপোনালোকে কি বুজিছে? উত্তৰ শূন্য। টেঙৰ বুদ্ধিজীৱীসকল আজিও নিমাত। সেয়েহে সংস্কৃতিক ভালপোৱা, জ্ঞানক ভালপোৱা নতুন পুৰুষ এজনেও আজি শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ কমিটি

এখন গঠন কৰিবলৈ গৈ ঘৃণনীয় সাম্প্ৰদায়িকতাৰ  
আশ্ৰয় লয়। আজিৰ অসমৰ এই পৰিবেশৰ মাজত  
তচদ্দুক ইউছুফে, মোৰ অগ্ৰজ বাপুদাই সেয়েহে কলং  
পাৰত থিয়হৈ কলংপাৰৰ কবিৰ উক্তিকেই পুনৰ  
আবৃত্তি কৰিলে—‘মৃত্যু কিনো ? মাথোঁ। এটি কথিকৰ  
কথা’। ইয়াতকৈ দুখৰ, ইয়াতকৈ মৰ্মান্তিক আৰু  
একোৱেই হ’ব নোৱাৰে, যদিহে সংস্কৃতিৰ উপলক্ষি  
কাৰোবাৰ আছে।



এজন মহান অভিনেতাৰ মৃত্যুৰ বাতৰিবে...  
প্ৰণৱ বৰুৱা

তচদ্দুক ইউচুফৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পালে। পাঠশালাত  
কহিলুৰ থিয়েটাৰে মঞ্চস্থ কৰিব ওলোৱা 'ক্লিও-  
পেট্ৰী'ৰ ক'লা-নিৰ্দেশনাৰ ব্যস্ততাৰ মাজত। ব্যপিত  
মনেৰে অলপ সময় কামৰপৰা বিৰতি লৈ সেই  
দিনবোৰলৈ উভতি গলে। তচদ্দুকদাক ওচৰত  
পৰা ভালদৰে নাজানিলেও অভিনেতা, পৰিচালক  
হিচাপে তেখেতক মই নিচেই ওচৰতে পাইছিলোঁ।  
তেখেতে 'হোল ট্ৰুথ'ৰ মঞ্চসজ্জাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত  
দিয়াত মই অবাক হৈছিলোঁ, কাৰণ সেই ক্ষেত্ৰত  
মই ভেতিয়া অনভিজ্ঞ; নিম্নতম প্ৰয়োজনীয় যিনিৰে  
মই একমাত্ৰ ছে'টটো সম্পূৰ্ণ কৰাত তেখেতে মোক  
প্ৰশংসা কৰিছিল। মই উৎসাহ পাইছিলোঁ। অভি-  
নয়ৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰস্তুতি লৈহে তেখেতে বিহাহেললৈ  
আহিছিল। দুৰ্বল পৰিচালকৰ সঘনে হোৱা চিন্তাৰ  
বিজুতিত অভিনেতা-অভিনেত্ৰীসকলে হেৰোৱা আত্ম-  
বিশ্বাসক তেখেতে পুনৰ জন্ম দিছিল। একেবাৰে  
অভিনয় নজনা মানুহকো অভিনেতা পৰ্যায়লৈ অনাৰ  
দক্ষতা তচদ্দুকৰ আছিল। ই সম্ভৱ কেৱল সুস্থ

পৰিচালকৰ বাবেহে । মঞ্চ-কলা সম্বন্ধে তেখেতৰ  
জ্ঞান আছিল অতুলনীয় । 'নাট্যকাণ্ড সন্ধানত ছটি  
চৰিত্ৰ' নাটকত এই স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে । এটি  
বলিষ্ঠ কণ্ঠৰ ৰোধ হ'ল সঁচা, কিন্তু তাৰ প্ৰতিধ্বনি  
দৰ্শকৰ হৃদয়ে হৃদয়ে প্ৰতিধ্বনিত হৈ ব'ব । অসমৰ  
নাট্য-জগতলৈ নব-জাগৰণ অনাসকলৰ ভিতৰত  
ইউছুফ চাহাব অন্যতম । গতানুগতিকাৰ বিৰুদ্ধে  
কৰা প্ৰতিবাদত তেখেতে সঁহাৰি পাইছিল । বক্তব্যৰ  
ফালৰপৰা নহলেও কলাগত গুণৰ বাবে তেখেতৰ  
নাট্যসমূহে এটা উচ্চ পৰ্যায় লাভ কৰিছিল ।

মনত পৰে, তেখেতৰ লগত প্ৰথম চিনাকী হোৱা  
দিনটোৰ কথা । মই তেতিয়া কলেজৰ প্ৰথম  
বাৰ্ষিকত । চফল ডেকা । ধীৰে-সুস্থিৰে জোখা-জোখা  
খোজেৰে তচদ্দুকদাক ৰাষ্ট্ৰাৰে গৈ থকা দেখি  
মাতিবলৈ মন গ'ল । মোৰ সম্ভাষণৰ প্ৰত্যুত্তৰ দি  
তেখেতে দুই-এটা কথা কৈ কৈ মোক ঘৰলৈ লৈ  
গ'ল । সুকচিসম্পন্ন ব্যক্তিৰ প্ৰতিকলন ঘৰখনতো  
দেখিলোঁ । মই চিত্ৰশিল্পী হোৱাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ  
কৰিলত ঘৰৰ বাহিৰে তেখেতেই উৎসাহ দিয়াত  
মনতে প্ৰফুল্লিত হৈছিলোঁ । তেখেতৰ মতে শিল্পী  
বহুমুখী হ'ব লাগে । মই যেন আশীৰ্বাদ পালোঁ ।  
ছবি আঁকাৰ উপৰিও শিল্পসম্ভাৰ কঠিন কামত হাত

দিবলৈ মই তেখেতৰপৰাই শিকিলোঁ।। কৃত্তিবৰ  
‘ক্লিপেট্ৰা’ৰ কলা নিৰ্দেশনাৰ বাবে নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ  
কৰোঁতে তেখেতৰ কথাই মনত পৰিছিল আৰু  
তেখেতৰ নাটকৰপৰা পোৱা অভিজ্ঞতাক মূলধন  
হিচাপে লৈ মই পাঠশালালৈ ৰাওনা হৈছিলোঁ।।  
‘ক্লিপেট্ৰা’ৰ সফলতাত মোৰ সামান্য অধিনাই  
যদি সহায় কৰে, মই তচদ্দুকদাৰ ওচৰত কৃত্তি  
হৈ ৰ’ম। ‘একাগ্ৰতাৰে কৰা কাম কেতিয়াও নিফল  
নহয়—তেখেতৰ এই কথাষাৰে মোৰ মনলৈ দৃঢ়তা  
আনে। চেষ্টাত কাৰ্পন্যতা দূৰ হয়! বাহুল্য  
বৰ্জিত শিল্পকৰ্মক তেখেতে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল।  
তেখেতক আমি শ্ৰদ্ধাৰে সোঁৱৰোঁ।।



‘বক্তিম বাসনা’ব অতৃপ্ত বাসনাবে

তচদ্দুক গ’লগৈ

ডাঃ নগেন দত্ত

মানুহ আৰু মানুহৰ আবেগৰ সূক্ষ্মগূহুৰ্ত একোটা বিচাৰি তাৰেই চেলুলয়ডত নকল কৰিব খোজা এজন পৰিচালকৰ মতে—“The world represented in the screen is a new creation—but just the copy of reality.” এই কথাৰ সূৰতে মানুহজনৰ মুখত বাৰে বাৰে কেবাবাৰো একাষাৰ কথা গুনিছিলোঁ—  
“দত্ত, আইভৰ মৰ্টাৰে কি কয় জানে ?  
Reality is not to be so easily caught.” সেইজন আছিল অসমীয়া চলচিত্ৰ জগতত সুপৰিচিত—তচদ্দুক ইউছুফ ।

মনত পৰে তাৰ পাছৰ এটা বিশেষ দিন—  
মাৰ্চ মাহৰ চৌবিছ তাৰিখ, উনৈছ শ উনাশী চনৰ,  
কলঙৰ পাবত মোৰ বাসভৱনত । —“দত্ত, অভিনয়

বহুত কবিলোঁ, এইবাব পৰিচালক হওঁচোন  
আক নিজৰ পৰিচালনাত অভিনয় কৰি কেনে  
লাগে চাওঁ .” —সন্ধিয়াপৰত মোৰ ঘৰৰ ডুইকোমত  
বহি হাতত এখন স্ক্ৰিপ্ট লৈ মুখত এটা ছিগাৰেট  
লৈ কৈছিল। তেতিয়া কোনো নাই, আৰি মাত্ৰ  
দুজনহে। তেজপুৰৰ পৰা বঞ্জু হাজৰিকা, বৰনী  
কেওঁত, হিৰণ্য মহন্ত আহি পোৱাহি নাই। নগাৰ'ব  
তজমল হুছেইন আৰু বঞ্জিত দেলৈকো বাটচাই  
আছিলোঁ। তেওঁলোক কিন্তু অহাটো খাটাং। আজি  
পূৰ্বাঞ্চল চলাচ্চৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ 'বক্তিম বাসনা'ৰ  
'ফাইনেল দিছিচন' হ'ব। প্ৰতিষ্ঠানৰ সভাপতি মই।

—“অভিনয় তো বহুত কবিলে; কিন্তু  
পৰিচালক হ'বলৈ আপোনাৰ পৰিকল্পনা কেনে?”  
আগন্তুক সকললৈ অপেক্ষা কৰি মইয়ে কথাৰ  
মালিহা মুকলি কৰিলোঁ।

'উইলছ্, ফিষ্টাৰ' ছিগাৰেটটোত দীঘলকৈ  
হোঁপা এটা মাৰি অভিনয় কৰাৰ সুবতে তচদুকে  
ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে—“দত্ত, অভিনয়ৰ খাতিৰত  
অভিনয় কৰাটো মই কাহানিও নিবিচাৰিছিলোঁ—  
I feel A good actor never tried to  
act. আৰু যদি কেতিয়াবা সচাঁকৈয়ে মই পৰি-  
চালক হওঁ, এই ধৰক, বক্তিম বাসনাত হওক

কিছা অন্য কিবা বাসনাতেই হওক, I want to be a Director—not to direct only—পৰিচালকৰ খাতিৰত মই পৰিচালক হ'ব নোখোজোঁ।”

—“তাৰমানে—?” বুজি নোপোৱাৰ সুৰত মই আকৌ সুধিলোঁ।

—“সত্যজিত বয়, ডেভিডলিন মোৰ বাবে, ছবি পৰিচালনাৰ বাবে মোৰ মনৰ মাজৰ টিউটৰ। অধ্যয়নহে কৰিছোঁ, পৰীক্ষা দিম কোনোবা ছবিৰ পৰিচালনাৰে।”

—“ৰক্তিম বাসনাতে তেন্তে সেই কোহ'ৰ প্ৰথম পৰীক্ষা?”

—“ক'ব নোৱাৰোঁ—চলচ্চিত্ৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ মানুহ-খিনি যে আহিয়ে পোৱাহি নাই। সভা নোহোৱাকৈ আপুনি সভাপতি হৈ বহি আছে; বাজেটৰ কথা নাজানোৱেই। এইয়া মোৰ পৰিচালনাৰ প্ৰথম পৰীক্ষা বুলি কেনেকৈ ক'ম?”

সময়বোৰ চুটি হৈ আহিল। বঞ্জ, অবনী, বমণী, ভজমলহঁত আহি পালে।

—“দাদা, আমি কিছু টকা সংগ্ৰহ কৰিছোঁ। ছবিৰ মুহূৰ্ত্ত হৈ গ'লে আক টকা গোট পাব। কিবা এটা আবশ্যগি দেখিলেহে মানুহৰ টকাৰ



বেগ মুকলি হয়।”—তেওঁলোকৰ মাজৰ কোনোবা এজনে ক’লে।—“তেমন্তে আমি সপোন দেখাওঁ মাও, শুবলৈহে ধৰিছোঁ।!”—ঢেকঢেককৈ হাঁহি মোৰ পিঠিত ঢকা এটা মাৰি তচদ্দুক ক’লে। বগে লগে পেকেটবপৰা আৰু এটা চুৰট উলিয়াই লৈ পেকেটতে টুকুৰিয়ালে।—“ভয় নকৰিব দাদা, আমাৰ সংগঠন শক্তিশালী। অহা বহাগ বিহুতে বছৰৰ প্ৰথম দিনাই তেজপুৰৰ হলেঞ্চৰ মন্দিৰত আমাৰ ‘ৰক্তিম বাসনা’ৰ শুভ মুহূৰৎ কৰিম। তাৰ পাছত ধন সংগ্ৰহৰ বাবে উষ্টিপাৰ লাগিম আমি সকলোৱে।”—তেওঁলোকেৰে কোনোবা এজনে ক’লে।

সেইটো দিন ১৯৭৯ চনৰ ১৫ এপ্ৰিল। অসমীয়া মাহৰ প্ৰথম বহাগ। তেজপুৰৰ হলেঞ্চৰ মন্দিৰত পূৰ্বাঞ্চল চলচ্চিত্ৰ প্ৰতিষ্ঠানৰ সভ্যসকলৰ লগত বহুত মানুহৰ সমাগম। ঘনাই টেক্সি অহা যোৱা কৰিছে। নগাঁৱৰ মানুহো বহুত আহিছে মুহূৰৎ চাবলৈ।

—“মন্দিৰৰ ভগৱানে আমাক আশীৰ্বাদ কৰিব, আমাৰ আজিৰ কাম সুকলমে হৈ গলেই হয়।”— শিল্পী মনেৰে ধৰ্মনিৰপেক্ষ তচদ্দুক ইউছুফৰ সেই কথাষাৰ আজিও মনত পৰে। লগতে আৰু মনত পৰে—“প্ৰথমতে প্ৰবল বাধা, কিন্তু কৃতকাৰ্য্য

হবাগৈহঁক"—মন্দিৰৰ পূজাৰীজন বোলে 'সবন-  
জান', তেওঁৰ কথা সেইযাৰ ।

নাৰিকা মূহুলা আহিল ; কেমেৰামান ইন্দুকল্প  
হাজৰিকাই মন্দিৰৰ কাষত তিনিঠেঙীয়া পেঙত  
কেমেৰা ফিট্ কৰিলে ! প্ৰাক্তন মন্ত্ৰী কোষেধৰ  
বৰাই কেমেৰাৰ ছুইচ, টিপিলে । মই ক্লেপষ্টিক  
দিনেঁ । তচদ্দুক ইউছুফ আজি কিন্তু কেমেৰাৰ  
সমুখত নাই, দীঘল পঞ্জাবী কুৰ্টা আৰু পায়-  
জামাবে কেমেৰাৰ কাষতহে ; পৰিচালকৰ তীক্ষ্ণতৰ  
দৃষ্টিৰে—দৃশ্যপট মনৰ মাজত অংকিত কৰিছে ।

পৰিচালক তচদ্দুক আৰু অভিনেত্ৰী মূহুলা  
আজি নতুন ৰূপত, পৰিবেশত—মুখামুখি, ভেটা-  
ভেটি । চিত্ৰামোদী ৰাইজ বাট চাই ৰ'ল কিবা  
এটা নতুন উপভোগৰ আশাৰে । অসমৰ খ্যাতনামা  
অভিনেতা তচদ্দুক ইউছুফ পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে  
ছবিৰ পৰিচালক হোৱাৰ বতৰা অসমৰ কাগজে  
পত্ৰে বজ্জন্যনাই গ'ল ।

অসমৰ আকাশত নতুন আন্দোলনৰ ঢৌ উঠিল  
নগৰে চহৰে । ছবিৰ পুঁজিৰ টকা সংগ্ৰহৰ বহীত  
আৰু পাত নফটা হ'ল । নিকপায় হৈ চলচিত্ৰ  
প্ৰতিষ্ঠানে সমবায়ৰ আশ্ৰয় ললে—ধনী, পুঁজিপতি  
আৰু বাগানৰ বনুৱাৰ 'চেয়াৰ' গ্ৰহণৰ আশাৰে ।

আন্দোলনৰ ধুমুহাত, সমবায়ৰ আশ্ৰয়ত চলিব  
খোজা 'বক্তিম বাসনা'ৰ কেনেদৰে চকবী হঠাৎ থমকি  
বৈ গ'ল।

তচদ্দুকৰ আধা দেখা সদপান আধাতে বিশ্ব-  
তিত অস্পষ্ট আৰু লাহে লাহে লীন হৈ গ'ল।

বহুদিনৰ পাছত মানে জীৱনান্তৰ বছেবেক  
মান আগত এদিন আকৌ কলংপাৰৰ মোৰ ঘৰলৈ  
আহিছিল।—দত্ত, 'বক্তিম বাসনা' মোৰ হেৰাইছে।  
এটা নতুন বাটত বাট বুলিব লাগিব। হোজাইলৈ  
যাম ওলাব, হোজাইত বোলে বহুত ধনী আতৰ  
বাৰসায়ী আছে। তেওঁলোকক লৈ আমি নতুনকৈ  
কৰিম। পৰিচালক হোৱাৰ বাসনা মই এদিন পূৰামেই!

'ৰজা হৰিশ্চন্দ্ৰ' ছবিখন নগাঁৱলৈ অহাৰ  
পাছত কিন্তু তচদ্দুক আৰু মোৰ ওচৰলৈ অহা  
নাছিল। এদিন বাটত ভেটাভেটি হওঁতে চুটিকৈ  
কৈ গ'ল—“দত্ত, মোৰ ওপৰত ঠাৱৰ অশুভ দৃষ্টি।”

অসমৰ আন্দোলনৰ পৰিস্থিতিয়ে হোজাইত  
চহকী মানুহ বিচাৰি যাবলৈ ক্লিয়াৰেঞ্চ নিদিলে।  
পৰিস্থিতিয়ে নতুন ৰূপ ললে। আমি বাট চাই  
বলোঁ। বতৰ মুকলি হ'বলৈ।

কিন্তু কিয় হঠাৎ তচদ্দুক গুচি গ'ল? মনত  
মাত্ৰ অভূতপূৰ্ব বাসনা লৈ কিহৰ বাবে? হতাশা,  
বিৰক্তি নে আমনি লাগি?

তচদ্দুকৰ অভূতপূৰ্ব বাসনাৰ বাবে আত্মক পিণ্ড  
যাচিবলৈ 'বক্তিম বাসনা' এদিন চেলুলয়ডৰ পৰ্দাত  
জ্বলিকিবনে?



এজন অভিনেতা—শিল্পীৰ হৃদয়ৰ সন্ধানত...

দেবকুমাৰ শইকীয়া

এজন ছেলেছমেনৰ মৃত্যু—

মঞ্চ অনাতাঁৰ আৰু চলচ্চিত্ৰৰ ‘হৃদয় পুৰুষ  
মূলভ’ কণ্ঠস্বৰৰ বিখ্যাত শিল্পী—নাম যাৰ তচ্চ-  
দ্ৰুক ইউছুফ যাৰ আছিল অফুৰন্ত উৎসাহ, সূক্ষ্ম  
অনুভূতি, পোনপটীয়া আৰু একাগ্ৰতাবোধ। কিন্তু  
আনুষংগিক কথা আৰু কাৰ্য্যবিলাক বিচাৰ কৰি,  
তেখেত শেষৰ ফাললৈ নিজৰ দৃঢ় আত্মবিশ্বাস  
কিবা ‘অজ্ঞান’ কাৰণত হেৰুৱাই জীয়াই থকাৰ  
বৃথা চেষ্টা চলাই আছিল যেন অনুমান কৰিবলগা  
হয়। ১৯৮২ চনৰ জানুৱাৰি মাহত Arthur  
Millerৰ ‘Death of a Salesman’ ৰ কথা  
ওলাওঁতে তেখেতে এদিন কৈছিল, “তুমি নাটক-  
খন অনুবাদ কৰা। ‘গতিৰ নাম পয়গন্ধৰ’ আৰু  
‘দহনৰ’ পিচত আমি ‘ছেলছমেনৰ মৃত্যু’ কৰিম।  
মই উইলি লুমেনৰ চৰিত্ৰটোৰ আভনয় কৰিম।

.....আচলতে আমি জীৱনৰ একোটা সময়ত  
প্ৰত্যেকেই উইলি লুমেন।” অলপ সময় ছিগা-

ৰেট খাই আকৌ কৈছিল, “ইয়াতে পাবা……  
 When a man does not have a grip  
 on the forces of life ……তেতিয়া কিয়  
 আত্মহত্যা কৰে,” মই চিন্তা কৰিছিলোঁ। এৰা  
 লুমেনে এটা সুন্দৰ আৰু ডাঙৰ সপোন দেখিছিল ;  
 কিন্তু বাস্তৱত ৰূপ দিব নোৱাৰিলে। সেইকাৰণেই  
 এখন গাড়ী জোৰেৰে চলাই নি আত্মহত্যা কৰিলে।  
 কিন্তু এই ঘটনাটো জানো ‘আত্মহত্যা’ আছিল ?  
 নে এইয়া আছিল নিজৰ সমাজৰ এটা অংশই  
 কৰা হত্যা ? এই নাটকখনে সামাজিক আৰু  
 ব্যক্তিগত ট্ৰেজেডি দাঙি ধৰিছে। লুমেনৰ ট্ৰেজেডি  
 হৈছে জীৱনত বৰ বেচি উচ্চ আশা কৰাটোৱেই।  
 লুমেনৰ পৰাজয় অকল এজন মানুহৰ পৰাজয়েই  
 নহয়—জীৱনৰ এটা পথৰো পৰাজয়। কিন্তু  
 উইলি লুমেনক কেইজন মানুহে বুজিব পাৰিলে ?

তদুপৰি ইউছুফক আমি ‘বাপুদাদা’ বুলি  
 মাঠোঁ। তেখেতে মোৰ নাটকত ‘মঞ্চ’ত অভিনয়  
 আৰু মোৰ নাটক পৰিচালনাও কৰিছিল।

গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰপৰা প্ৰচাৰ হোৱা  
 মোৰ নাটকতো অভিনয় কৰিছিল। বিভিন্ন নাটক,  
 চলচ্চিত্ৰ আদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ তেখেতে  
 প্ৰায়েই মোক মাতিছিল আৰু মই নিজেও

গৈছিলোঁ। কাৰণ আমি গতিশীল জীৱনৰ বিপ্লৱ  
 চৰিত্ৰক গভুৰভাৱে লক্ষ্য কৰোঁ। সুদীৰ্ঘ সময়  
 হিচাবে। সেইকাৰণেই আমি পায়েই বিশেষ  
 বিশেষজনক (চৰিত্ৰ ৰূপে) ওচৰৰ পৰা নিৰ্বাচন  
 কৰিবলগীয়া হয়। বাপুদাদাৰ লগত কৰা আলো-  
 চনা বিলাকৰ মাজেৰে বাচিবৈ বৃজিব নোবৰা  
 'তচদ্দুক ইউছুফ'ৰ শিল্পী মনৰ বাপাতৃৰ চিৰাংখনৰ  
 কিছুকথা মই বৃজি পাইছিলোঁ।

মৃত্যুৰ পাচত মোৰ চকু দুটা ঢাকি থকা

অদম্য উৎসাহী আৰু কিছু আত্মাভিমानी বুলি  
 মানুহে ভবা শিল্পী তচদ্দুক ইউছুফে এদিন মোক  
 তেওঁৰ নিদাৰুণ বাপাৰ কথা এটা দিয়াত মই  
 নিৰ্বাক হৈ গৈছিলোঁ। তেওঁ প্ৰায়েই মোক  
 সুবোধ ঘোষৰ 'চোখ গেল' নামৰ গল্পটোক পূৰ্ণাংগ  
 নাট্যৰূপ দিয়াৰ কথা কৈ থাকে। 'চোখ গেল'  
 হৈছে এজন সুন্দৰ কাহিনীৰ কিন্তু অন্ধ ডেকাৰ  
 প্ৰণয়ৰ কাহিনী! সেইদিনা আছিল ১৯৮২ চনৰ  
 জুলাই মাহৰ ৮ তাৰিখ। সেইদিনা বাপুদা  
 সুস্থিৰ অৱস্থাত যেন নাছিল; মানসিক ভাৱসাম্য  
 যেন কিছু হেৰুৱাই পেলাইছিল। 'চোখ গেল'ৰ  
 কথা আলোচনা কৰি থাকোঁতে হঠাৎ লৰ্ড বায়ৰণৰ  
 কথা ওলাইছিল। তেওঁ কৈছিল— "আজন্ম খঙ



সুন্দৰ ডেকা বায়বণৰ শেষ ইচ্ছা আছিল যে  
 তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাচত তেওঁৰ খঞ্জ ভৰিটো যেন  
 আনে নেদেখাকৈ ঢাকি ৰাখিয়েই কবাব দিয়া  
 হয় । .....আৰু মোৰো এটা ইচ্ছা আছে বকুল ।  
 অলপ সময় বৈ আকৌ ছিগাৰেট খাব ধৰিছিল । কিন্তু  
 একো নোকোৱাকৈ বৰ গহীনভাবে বৈ কৈছিল—  
 “মোৰ মৃত্যুৰ পাচত মোৰ চকু দুটা যাতে ঢাকি ৰখা  
 হয় । ..... ” মই আচৰিত হৈ এটা প্ৰশ্নৰ ভাবেৰে  
 চাইছিলোঁ । ‘অসম্ভৱ আত্ম-সচেতন এই শিল্পী গৰা-  
 কীৰ ব্যাথাতুৰ অন্তৰৰ কথাখিনি মই বুজি পাইছিলোঁ ।  
 তেওঁৰ এটা চকু কিন্তু ঢাকি দিব লগা  
 নহ’ল । কাৰণ তেওঁৰ চকু নিজেই জাপ খাই  
 তেতিয়া চিৰ নিদ্ৰাত আছিল ।

আশা নকৰাটো পাপ

১৯৬১ চনৰ ১৫ ছেপ্টেম্বৰ মোৰ কাৰণে এটা উল্লেখ-  
 যোগ্য দিন । কপিলী নৈত বান আৰু ‘খৰ’ বতৰৰ  
 লগত কপিলীপাৰৰ ৰাইজৰ সংগ্ৰামক লৈ ‘মৰা  
 সুঁতিৰ জীয়া সাকোঁ’ নামেৰে এখন একাংক নাটক  
 লিখিছিলোঁ । নাটকখনত গাঁৱে গাঁৱে আশাৰ বাণী  
 দি ফুৰা ঔপন্যাসিক কাঞ্চন নামৰ চৰিত্ৰটিৰ মুখত  
 এটা সংলাপ দিছিলোঁ “আশা নকৰাটো পাপ ।...  
 মানুহক ধ্বংস কৰিব পাৰি, হত্যা কৰিব পাৰি

কিন্তু নিজে পৰাজয় বৰণ কৰি ন'লে পৰাজিত  
কৰিব নোৱাৰি ... ”

শ্ৰীপবিত্ৰকুমাৰ ডেকা ( ৰূপকাৰ ), শ্ৰীমদানন্দ  
শৰ্মা, শ্ৰীভ্ৰূনন্দা বৰা আৰু মঃ কামাল আদিয়ে  
এই নাটকত অভিনয় কৰিছিল । নাটকখনে প্ৰথমে  
সদৌ নগাঁও একাংক নাট প্ৰতিযোগিতাত আন  
বহুতো পুৰস্কাৰৰ লগতে শ্ৰেষ্ঠ দল আৰু শ্ৰেষ্ঠ  
নাটক ৰূপে পুৰস্কাৰ পাইছিল ।

পিচদিনা ৰাতিপুৱা বিজ্ঞা এখনত বাপুদা আহি  
আমাৰ ঘৰ পালেহি । মোক কৈছিল “তোমাৰ  
নাটকখন এখন শ্ৰেষ্ঠ নাটক হৈছে । তোমাৰ গতি-  
শীল সংলাপৰ ভিতৰতে এটা সংলাপ মই বৰ  
ভাল পাইছোঁ । ঠিক কথা আশা নকৰাটো পাপ ।”  
মই কৈছিলোঁ, “ভাবটো মই আনেষ্ট হেমিংৱেৰ  
পৰা পাইছোঁ ।” এনে এজন মহৎ শিল্পীয়ে মোক  
তেনেকৈ কোৱাত মই লিখিবলৈ প্ৰেৰণা পাইছিলোঁ ;

সেই প্ৰতিযোগিতাৰ বিভিন্ন বিচাৰক মণ্ডলীৰ  
ভিতৰত তেখেতো এজন আছিল ! ইয়াৰ পিচত  
তেখেতে যথেষ্ট কষ্ট কৰি নাটকখন পৰিচালনা কৰি  
গুৱাহাটীত হোৱা সদৌ অসম একাংক নাট প্ৰতি-  
যোগিতালৈ নিজে লৈ গৈছিল । এই নাটকে  
গুৱাহাটীত প্ৰচুৰ অভিনন্দন লাভ কৰিব পাৰিছিল ।

মানুহৰ প্ৰশংসা শুনি শুনি আমি অভিভূত হৈ  
পৰিছিলোঁ।

কিন্তু এই বাপুদায়েই ১৯৮১ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ  
মাহত মোক কৈছিল—“আশা কৰি কৰি যেতিয়া  
মানুহৰ শেষ আশাকণো মনৰ পৰা মচখাই যায়  
তেতিয়া আশা নকৰাতো পাপ নহয় !” ইতিমধ্যে  
মই নাটকখন পূৰ্ণাংগ নাটৰূপে লিখি পেলাইছিলোঁ।  
মই স্মৃতিছিলোঁ “আপোনাৰ জীৱনদৰ্শনৰ পৰিবৰ্তন  
হ’লনেকি ?” তেওঁ সামান্যভাৱে হাঁহি কৈছিল—  
—Hope says to us constantly ‘go on—  
go on’—and thus leads us to the grave.”

নাটক নাটক

১৯৬৩ চনত মই অনুবাদ কৰা ‘ফিংগাৰ প্ৰিণ্ট’  
নাটকখন বাপুদাই মূল ভূমিকাত অভিনয় কৰাৰ  
উপৰিও পৰিচালনা কৰিছিল। অসমত বিভিন্ন মঞ্চত  
এই নাটকখন আৰু তেখেতে অনুবাদ কৰা ‘নাট্যকাৰৰ  
সন্ধানত ছটি চৰিত্ৰ’ আৰু ডঃ ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াই  
অনুবাদ কৰা ‘ধানাৰ পৰা আহিছো’ নাটক কেই-  
খনে এটা আলোড়ন আনিছিল। তেতিয়া তেখেতৰ  
আৰু সান্নিধ্যলৈ আহিছিলোঁ। সুস্থ চিন্তাধাৰৰ  
নাটক কৰাৰ কথা আলোচনা কৰিছিলো। বিভিন্ন  
ধাৰাৰ চলচ্চিত্ৰও আমাৰ আলোচনাৰ বিষয় আছিল।

এদিন তেওঁ ‘Cannes ত grand prize



পোৱা বিখ্যাত ফৰাচী চলচ্চিত্ৰ পৰিচালক Henry Georges Clouzot ৰ 'The wages of Fear' ছবিখন মোক চাবলৈ কৈছিল। তেখেতে Karel Reisz ৰ দৰে কৈছিল—A load of nitroglycerine is to be taken by lorry to the burning well—a dangerous mission since the slightest jolt will send the whole load into the air ...” আৰু কৈছিল—“বুজিছা ? আমাৰ জীৱনতো তেনেকুৱা দুখ-যত্নগাৰ আৰু মানসিক ছুঁচিঙাৰ বোজাৰে আমি দৈনন্দিক জীৱনত গৈ থাকোঁ—কোন মুহূৰ্ত্তত 'Explosion' হব পাৰে ঠিক নাই।

তেতিয়া এনেয়ে সহজভাৱে কোৱা কথাটোৱেই কেনেকৈ একেজন ব্যক্তিৰ জীৱনতে মিলি গ'ল।

মোক ভাল নাপালে মই শেষ হৈ যাম

তচদ্দুক ইউছুফৰ বিবাহৰ পিচত এদিন তেওঁ Erich Maria Remarque ৰ 'Arch of Triumph' খন মোক পঢ়িবলৈ দি কৈছিল, 'Ioan নামৰ আত্মহত্যা কৰিবলৈ যোৱা ছোৱালী এজনীক আত্মহত্যাৰ আগমুহূৰ্ত্তত Ravic নামৰ মানুহ এজনে মৰম আৰু স্নেহেৰে কেনেকৈ ঘূৰাই আনিছিল—ইয়াতে পাবা। নভেলখনৰ এটা বাক্য মনত

অনুভূতি দেখা পাই ভাল লাগিছিল । সেই কিতাপ  
খন পঢ়োঁতে তেওঁ চিন দি থোৱা বাক্য কেইটামান  
পাই মই লিখি ৰাখিছিলোঁ । তাৰে এটা বাক্য  
“... Strange that one can die—when  
one loves” আন এঠাইত “you have made  
me live. I was nothing but stone,  
you have made me live—”

দহন আৰু হৃদয়হীনা নাৰীৰ প্ৰতাৰণা

তচদ্দুক ইউছুফে ডঃ ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ চুটি  
গল্প বৰ ভাল পাইছিল । মই ডঃ ভবেন্দ্ৰনাথ  
শইকীয়াৰ ‘বালিভোজ’ নামৰ চুটিগল্পটোৰ অব-  
লম্বনত ‘দহন’ নামেৰে এখন পূৰ্ণাংগ নাটক লিখি-  
ছিলোঁ । নাটকখন বাপুদাক পঢ়ি চাবলৈ দিছিলোঁ ।  
নাটকখন পঢ়ি তেওঁ বৰ ভাল পাইছিল বুলি কৈছিল ।  
তেখেতৰ এই নাটকত অভিনয় আৰু পৰিচালনা

কৰিবলৈ বৰ মন আছিল । 'কপকাৰ'ৰ পবিত্ৰ  
 কুমাৰ ডেকাৰ পৰা আবহ সংগীত, অ'পি ৰ লাইট  
 আৰু স্মৃতিৰেখা শইকীয়া (বেবী)ক মূল নায়িকা  
 চৰিত্ৰত লৈ নাটকখন মঞ্চস্থ কৰাৰ কথা আছিল ।  
 তেওঁ এই হাবিয়াসৰ কথা মুকুট ভূঞা, ৰাজেন শৰ্মা  
 আৰু মোৰ আগত কৈ আছিল । কিন্তু তেওঁৰ  
 এই ইচ্ছা পূৰ্ণ নহ'লগৈ । এই নাটকখনৰ কাহি-  
 নীত প্ৰসংগক্ৰমে মদ খোৱাৰ কথা আহি পৰে ।  
 মদৰ কথা আলোচনা কৰি থাকোঁতে তেওঁৰপৰা  
 এটা কথা জানিবলৈ প্ৰশ্ন কৰিছিলোঁ ।

মই : বাক বাপুদা, মানুহে কিয় আফিং খায় ?  
 কিয় মৰফিয়া লয় ? আৰু মদ খায় কিয় ?

তেওঁ অলপ হাঁহি কৈছিল—

বাপুদা : human existence ৰ কাৰণে প্ৰয়োজন ।  
 মই এইবাৰ ইচ্ছা কৰিয়েই স্মৰিছিলোঁ ।

মই : তেন্তে—Why do most educated and  
 cultured people all over the world in  
 drinking ? বাপুদা বৈ গৈছিল । ছিগাৰেট  
 খাই খাই কৈছিল

বাপুদা : To forget his worries, his cares  
 and anxieties, his sorrows and miseries  
 and pains— ছঃচিন্তা আঁতৰাবলৈ, তথ পাতলা-



বলৈ নিচাৰ প্ৰয়োজন আছে । এই কথাখিনি  
কণ্ঠতে তেওঁক অত্যন্ত বিমৰ্ষ দেখা গৈছিল । তেখেতৰ  
সেই দৰ্শন মই মানি লোৱা নাছিলোঁ । এই 'দহন'  
নাটকৰ সম্পৰ্কতে মই তেখেতৰ জীৱনৰ কিছু সংঘাত  
আৰু মানসিক দ্বন্দৰ কথা জানিব পাৰিছিলোঁ ।  
'দহন'ত স্বামী-স্ত্ৰীৰ মদখোৱাক লৈ কিছু মতান্তৰ  
ঘটাৰ কথা আছে । লগৰ সকলোবিলাক অধ্যাপক  
পিক্-নিক্ খাবলৈ গৈছিল । কিন্তু অমিতাভ নগ'ল ।  
আগতে তেওঁৰ স্ত্ৰী মৈত্ৰেয়ীৰ সন্তান এটা হোৱাৰ  
পিচত ডাক্তাৰৰ পৰামৰ্শমতে মৈত্ৰেয়ীক টনিকৰ দৰে  
খুৱাবলৈ ব্ৰাণ্ডিৰ বটল এটা আনি থোৱা আছিল ।  
অমিতাভে সেইটো উলিয়াই আনি অলপ খাই  
চাবলৈ মন কৰে । স্ত্ৰীৰ অভিমানৰ সংঘাটপূৰ্ণ  
মুহূৰ্তৰ সংলাপ এটাত বৈ বাপুদাই মোক স্মৃষ্টি-  
ছিল—"বাৰু কোৱাচোন, নিজৰ মৰমৰ স্ত্ৰীক স্বামীয়ে  
অতিকৈ মৰমেৰে কি বুলি সম্বোধন কৰিব পাৰে ?"

মই মনতে ভাবি আছিলোঁ । মই লগত নিয়া  
বহীখনৰ এটা পাতত তেওঁ লিখি দিছিল 'মোৰ  
মৰমৰ মানুহজনী' ।

তেতিয়া তেওঁ নগাঁৱৰ ঘৰত অকলশৰে থাকে ।  
তেওঁৰ মৰমৰ মানুহজনী ছিলঙত !

অমিতাভে বাৰে বাৰে তেওঁৰ স্ত্ৰীক অকণমান

ব্ৰাণ্ডি খালে যে একো নহয় সেই কথা বিভিন্ন  
 উদাহৰণ দি বুজাই থাকোঁতে নাটকখনত অমি-  
 তাভৰ মুখত এটা সংলাপ দিছিলোঁ। —অমিতাভ :  
 এই সাধাৰণ ব্ৰাণ্ডিকণলৈ তুমি ভয় কৰিছা ? কিন্তু  
 এসময়ত ইউৰোপত ‘আব্‌সাঁত’ বুলি এবিধ মদ  
 আছিল ; সেউজীয়া ৰঙৰ কাৰণে কিছুমানে ইয়াক  
 ‘green Devil’ বুলিও কৈছিল। এই ‘Prohi-  
 bited drink’ কোনে খাইছিল জানা ? ভেনগোগ,  
 পলগৰ্গা ইত্যাদি বিখ্যাত শিল্পীসকলে। এবছৰলৈ  
 এই মদ খালে মানুহজন হয় পাগল হয় —ডেলিৰি-  
 য়াম ট্ৰেমনস্বত মৃত্যু হয় ; নহ’লে Suicide কৰে—  
 বাপুদাই এই সংলাপটো পঢ়ি কিছুসময় বহি আছিল।  
 মোৰ বহীৰ এটা পাতত লিখিছিল আৰু চাৰিও-  
 ফালে লাইন দি দিছিল—

আব্‌সাঁত=green Devil=Prohibited drink  
 —এইটো এবছৰ Continually খালে হয় মানুহ-  
 জন পাগল হ’ব, নহ’লে Suicide কৰিব।

মানৱ জীৱনৰ বিচিত্ৰ ভাব চিন্তা আৰু কাৰ্য্যবোৰ  
 চিত্ৰিত কৰাই আমাৰ কাম ; কিন্তু চৰিত্ৰৰ অনু-  
 সন্ধানত যাওঁতে দেখিছিলোঁ। অসমীয়া মানুহ মানুহৰ  
 ব্যক্তিত্বৰ প্ৰতি যেন উদাসীন। অলপ বেলেগ আচাৰ  
 ব্যবহাৰ আৰু বেলেগ ব্যক্তিত্বৰ মানুহক আমি



অমানুষৰ শ্ৰেণীতহে খব বিচাৰোঁ। পৃথিৱীৰ কিছু শিল্পীৰ জীৱনৰ কথা পঢ়োঁতে জানিছিলোঁ। তেওঁলোকৰ 'নিয়ম অলপ বেলেগ', তেওঁলোকৰ দৃষ্টি বিৰাটৰ পিনে, ক্ষুদ্ৰত বৈ যাব নোৱাৰে। পল গাঁগা, ভেনগোগ আদি শিল্পী সকলে কিছু অসামাজিক জীৱন-যাপন কৰিছিল, তেওঁলোকৰ সকলো বিলাক কাৰ্য্যই শৃংখলাময় নাছিল; কিন্তু তেওঁলোক আছিল মহৎ শিল্পী। যেতিয়া এখন সমাজৰ এক অংশই প্ৰতিহিংসা হিচাবেই বা আন কোনো উদ্দেশ্যৰে এজন শিল্পীক সকলো সৃষ্টিমূলক কৰ্মৰপৰা কৌশলেৰে বাধা দি ৰাখে—অৱজ্ঞা কৰে—তেওঁ হেৰাই যায়। তেওঁৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁলোকেই ডাঙৰ অনুষ্ঠান পাতি সাধুবাদ লয়।

ইংৰাজ কবি শ্যেলী, যাৰ চকুত আছিল সপোনৰ কাজল, 'এলাষ্টৰ' নামৰ কবিতা এটাত মৃত্যু কাহিনীৰ কথা লিখি সাগৰৰ মাজত হেৰাই গৈছিল আৰু এনেকৈয়ে এই স্কাইলাৰ্ক পখীটি কোনো অসীম অনন্তলৈ গতি কৰিছিল। তেওঁ লিখিছিল—

"In solitude or in that deserted state when we are surrounded by human beings and yet sympathise not with us; we love the flowers,



“the grass, the waters and the sky”  
 (“নিৰ্জনতাৰ মাজত অথবা কোনো পৰিত্যক্ত পৰি-  
বেশত যেতিয়া আমাক মানুহে বেচি থয় অথচ  
সিহঁতে আমাৰ প্ৰতি কোনো সহানুভূতিয়েই  
প্ৰকাশ নকৰে, তেতিয়া আমি ফুল, ঘাঁহনি,  
জলাধাৰ আৰু আকাশক ভাল পাওঁ...”)

আমাৰ সমাজত শিল্পকলা সকলোতে “স্বাৰ্থৰ  
লগত স্বাৰ্থৰ হৈছে সংঘাত—লোভৰ লগত লোভৰ  
সংগ্ৰাম নহয়, যুদ্ধ হয়—আদৰ্শৰ লগত আদৰ্শৰ  
তেতিয়া সেই সংঘাত হয় দীৰ্ঘস্থায়ী আৰু প্ৰাণ-  
ঘাতকী। কাৰণ খাতি মানুহে অনায়াসে স্বাৰ্থ  
ত্যাগ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হয়, কিন্তু আদৰ্শ বৰ্জন  
কৰিবলৈ কোনোপধ্যে মান্তি নহয়। এই সংগ্ৰামত  
সন্ধি নাই—কম্প্ৰমাইজ হ’বই নোৱাৰে।” তাৰ  
বলি হৈছে কিছু শিল্পী।

তচদ্দুক ইউছুফে সংলাপ ভাল পালেই বাক্যটোৰ  
গুৰুত্ব দিবলৈ তলত আঁচ টানি দিছিল। ‘দহন’ত  
অমিতাভেই নিজৰ মনৰ ভাব ‘দৃষ্টিপাত’ৰ ভাবেৰে  
বুজাবলৈ যাওঁতে কৈছিল—

অমিতাভ : প্ৰেমে জীৱনক দিয়ে ঐশ্বৰ্য্য, মৃত্যুক  
দিয়ে মহিমা ; কিন্তু প্ৰবঞ্চিতক দিয়ে কি ? কোৱা ?

মৈত্ৰেয়ী : দুখ ।

অমিতাভ : নহয় ! দহন— । যি জুইয়ে পোহব  
নিদিৰে—অথচ দিৰে অনৰ্গল দহন । এই  
দহনৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ কোনোৱে  
লয় হাঁহিব আশ্ৰয় ; কোনোৱে লয়  
মদৰ !

এই সংলাপ কেইটা আৰু তলত লিখা কেইটাও  
তেওঁৰ কোঠাৰ ভিতৰত কেনেকৈ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ  
মঞ্চত অভিনয় কৰাৰ দৰে বুকুৰ ভিতৰৰ পৰা যেন  
পঢ়িছিল, মোৰ সদায় মনত থাকিব ।

অমিতাভ : হৃদয়হীনা নাৰীৰ ছলনাকেই সত্য বুলি  
বিভ্ৰান্ত হয় কোনো পুৰুষ । পৰিহাসক  
ভাবে প্ৰেম—অভিনয়ক ভাবে সবল  
সত্য ।

চিঞৰি উঠিছিল বাপুদাই “বকুল—good,”

অমিতাভ : “প্ৰেম নাৰীৰ প্ৰয়োজন এখন সস্তীয়া  
চাদৰ মেখেলাৰ দৰেই । নিতান্ত সাধা-  
ৰণ । তাত উল্লাস, বিস্ময় আৰু উচ্ছ-  
লতা নাথাকে ; কিন্তু পুৰুষৰ কাৰণে  
প্ৰেম হৈছে জীৱনৰ দুৰ্ভ বিলাস ।  
দুখীয়াৰ ঘৰৰ ছোৱালী এজনীয়ে পোৱা  
দামী বেনাৰসী শাড়ীৰ দৰেই ঐশ্বৰ্য্য-  
ময় ।—যি সেই প্ৰেম পায় অনেক



দাম দিহে পায়। সেই কাৰণেই পুৰ-  
ষেই কৰিব পাৰে যুগে যুগে  
ছেত্ৰিকাৰ্ছ!”

বাপুদা উঠি গৈ বাহিৰত চছমাযোৰ মটি অলপ  
সময় ছিগাৰেট খাই আকৌ আহি বহিছিলহি।  
মৰিবৰ সময়ত যেন কাৰোবাৰ এটোপাল চকুলো  
দেখি মৰিব পাৰে।

আমি নাটক লিখোঁ। কাহিনীয়ে যি বিচাৰে  
হৃদয়ৰ উম দি চৰিত্ৰৰ মাজেৰে তাকে লিখোঁ। ‘দহন’ত  
মই শৰৎ চাটাজীৰ ‘দেবদাস’ৰ দেবদাসে চন্দ্ৰমুখীৰ  
ঘৰত মদ খোৱা এটা অংশ দিছিলোঁ। বাপুদাই কিন্তু  
‘দেবদাস’ৰ প্ৰমথেশ বৰুৱাই লিখা চিত্ৰনাট্যৰ অংশ-  
টোহে দিবলৈ কৈছিল। তেওঁ মুখস্থ মাতি গৈছিল।  
যিহেতু চিত্ৰনাট্যৰ কথাখিনি মূলতকৈ অলপ বেলেগ  
আছিল মই মই সেইদৰে লিখা নাছিলোঁ।। পিচদিনা  
বহীখন লৈ যাওঁতে বাপুদাই লিখি খোৱা পাইছিলোঁ।  
—‘তবু যদি কখনও দেবদাসেৰ মত এমন হতভাগ্য  
অসংযমী পাপিষ্ঠেৰ সহিত পৰিচয় ঘটে, তাহাৰ জন্য  
একটু প্ৰাৰ্থনা কৰিও। মৰিবৰ সময় যেন কাহাৰও  
একফোঁটা চোখেৰ জল দেখিয়া সে মৰিতে পাৰে।’  
তেখেতৰ দিনে দিনে ক্ষয় যোৱা মনৰ কথা বুজি  
মোৰ অন্তৰখন হাহাকাৰ কৰি উঠিছিল। :১৮১



চনৰে পৰা অবস্থাৰ মেৰপাকত পৰি মনৰ ভাব-  
সামা মাজে মাজে হেৰুৱাই পেলোৱাৰ ইংগিত বুদ্ধি  
মই যি পাবোঁ আশাৰ কথা কৈছিলোঁ। নাটক আৰু  
চলচ্চিত্ৰৰ মাজত অন্ততঃ শিল্পীজনক সক্ৰিয় কৰি  
ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ।

লেডি মেফিষ্টফিলছ

যেতিয়া মই নাটকত চৰিত্ৰৰ প্ৰয়োজনত এগৰাকী  
নাৰী সন্মুখে নিৰাশাজনক সংলাপ দিছিলোঁ। তেতিয়াই  
জীৱনৰ শেষৰ ফাললৈ তেওঁ চকু মুখ উজ্জ্বল কৰে  
“ঠিক কথা, গুড ডাইলগ্” বুলি কৈছিল;

মোৰ ‘গতিৰ নাম পয়গম্বৰ’ নাটকখন সম্পৰ্কে  
তেখেতে খুউব উচ্চ ধাৰণা কৰিছিল। গুৱাহাটীৰ  
‘ঐক্যতান’ৰ পবিত্ৰকুমাৰ ডেকাৰ লগত আলোচনা  
কৰি ‘মিউজিক’ আৰু লাইট ঠিক কৰাৰ কথা  
পাতিছিলোঁ। নাটকৰ প্ৰথম পাতটোত সেই কথা  
লিখি থৈ গৈছে। শ্ৰীমুকুট ভূঞা, শ্ৰীচুনী ভট্টাচাৰ্য্য,  
শ্ৰীৰাজেন শৰ্মা আৰু শ্ৰীবিনিত বৰাই এই নাটক-  
খন তেখেতৰদ্বাৰা কৰাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁ  
নিজেও মূল ভূমিকাত অভিনয় কৰাৰ উপৰিও  
পৰিচালনা কৰিব বুলি কৈছিল। মূল নায়িকাৰ  
চৰিত্ৰটোত স্মৃতিৰেখা শইকীয়া (বেবী)ই অভিনয়  
কৰাৰ কথা আছিল। পূৰ্বেৰূপ থিয়েটাৰৰ পৰা ঘূৰি

আহি এই আগষ্ট মাহৰ শেষৰ ফালৰ পৰা বিহাছেল  
কৰাৰ কথা আছিল। এই নাটকৰো কেইটামান  
সংলাপ তলত আঁচ পাৰি দিয়াৰ উপৰিও ঘেৰি  
দিছে বঙা বলপেনেৰে।

ভাস্কৰ : ...“জীৱনত পদে পদে এই ধৰণৰ পুৰ-  
ষক নাৰীয়ে মহৎ আৰু অসাধাৰণ হোৱাৰ  
পৰা বিচলিত কৰিছে। সেই কাৰণে মই  
প্ৰত্যেকজন দুৰ্বাকাংক্ষী পণ্ডিত বা শিল্পীক  
বিপথে নি ধ্বংস কৰিবৰ কাৰণে তেওঁৰ  
ঠিক পিচতে এটি নাৰীৰূপী মেফিষ্টফিলিছ  
চয়তানৰ আবিৰ্ভাৱ দেখোঁ।”

গ্যেটেৰ ‘ফাউষ্ট’ খনত আছে বিদগ্ধ পণ্ডিত ফাউষ্টক  
ধ্বংসৰ পথলৈ লৈ যাবলৈ ‘ডেভিল’ বা চয়তানে  
মেফিষ্টফিলিছৰ ছদ্মবেশত আহি প্ৰতাৰণা কৰে।  
সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনতো এনে মেফিষ্টফিলিছৰ  
অভাৱ নহয়। বাপুদাক মই কৈছিলোঁ—চয়তানক  
চয়তানৰূপে জনাৰ পিচত প্ৰকৃত পুৰুষে ডেভিলৰ  
ওচৰত আত্মসমৰ্পণ কৰিব নালাগে। মই ভাবি-  
ছিলোঁ মঞ্চৰ মানুহজনক মঞ্চৰ মাজেৰে জীয়াই  
থাকিবলৈ দিব লাগে।



ট্ৰেজেডি —

খণ্ড ঘটনাৰ সমষ্টিয়েই অখণ্ড একোটি জীৱন। পৃথিৱীত আটাইতকৈ ভাল আৰু সং মানুহজনেও কেতিয়াবা খণ্ড ঘটনা! এটাত সামান্য ভুল ক্ৰটি কৰিব পাৰে। নায়কৰ জীৱনলৈ নামি আহে নানা বিপৰ্য্যয়। এটা ভুলে আৰু এটা ভুললৈ মানুহক টানি লৈ যায়। শেষত মৃত্যু পৰ্য্যন্ত হয়। ছেঙ্গ-পিয়েৰে বহু নাটকত এনে ট্ৰেজেডিৰ কথা কৈ গৈছে। তচদ্দুক ইউছুফে কিন্তু প্ৰায়েই কৈছিল, নাটকত এনে ট্ৰেজেডি হ'বলৈ মানুহৰ মৃত্যু নহলেও হয়। এসময়ত আশাৰ কথা, জীৱনৰ কথা আৰু প্ৰেমৰ কথা ভালপোৱা নাটকৰ নায়ক তচদ্দুক ইউছুফে মানুহজনৰ জীৱন শেষত এটা বাস্তৱ ট্ৰেজেডিৰ কেনেকৈ যে অন্ত হ'ল! সেইখিনিতে মোৰ উত্তৰ হেৰাই যায়।

এসময়ত, কিছুমান মানুহে মোক নাটক মঞ্চস্থ কৰিবলৈ যাওঁতে মিছা কথাৰে মিছা অভিযোগেৰে মোক বিপৰ্য্যয়ত পেলাবলৈ অহৰহ চেষ্টা চলাই থকা কথাবোৰ মুকুট ভূঞা, ডঃ কমল লক্ষৰহঁতৰ পৰা জানি তেওঁ মোক কৈছিল—“কোনো চিন্তা নকৰিবা, নিজৰ কাম কৰি যোৱা—“The strongest man in the world is he, who



stands most alone.” কিন্তু তেওঁতো নিজে  
অকলশৰীয়া হৈ দৃঢ়ভাবে পিয় হৈ থাকিব নোৱাৰিলে !  
আৰু ..... বলানা —

তচদ্দুক ইউছুফে সকলোকে এৰিলেও তেওঁৰ  
প্ৰায় সাত বছৰীয়া একমাত্ৰ সন্তান ‘তাৰিজ’ক  
এৰিব নোৱাৰিছিল । ৰাতি অকলশৰে শুই থাকোঁতে  
হঠাৎ যেন তাৰিজৰ মাত শুনি উঠি বহিছিল আৰু  
উজাগৰী নিশা কটাই দিছিল । তেতিয়া তেওঁৰ  
নিচাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল । ছিগাৰেটৰ পিছত ছিগা-  
ৰেট খাই খাই বেলি ওলোৱালৈ বাট চাইছিল ।  
আগতে, মোৰ মনত আছে বাপুদা আহি মুকুট ভূঞাৰ  
ঘৰত বহি বাতৰি কাকত এখন হাতত ল’লেই  
তাৰিজ দৌৰি আহি কৈছিল—‘আৰু ?...ব’লানা !  
বাপুদাই মৰমেৰে কৈছিল—“অলপ পিছত যাম” ।  
তাৰিজে আকৌ কৈছিল—“ব—লা—না আৰু ?  
...আৰু, মুকুট দাদাই এইয়া ছাব আঁকি দিছে—  
এখন গাড়ী—এটা ঘৰ ! ... আৰু... বলানা...”  
বাপুদাৰ চকুত পিতৃহৰ গভীৰ চেনেহ উপচি পৰি-  
ছিল । তাৰিজক হাতত ধৰি ঘৰলৈ লাহে লাহে  
আগবাঢ়িছিল । এহাতে পিতৃহৰ মৰমৰপৰা বঞ্চিত  
হৃদয়, আনহাতে বাপুদাই বিচাৰে নিজৰ কাষত  
নিজ পুত্ৰক ! এটা দোমাজা ! এই মৰমৰ আকৰ্ষণ

ছিঙিব নোৱাৰ কাৰণেই সেই মৰম বা আকৰ্ষণেই  
বাপুদাক মৃত্যুৰ মুখলৈ লৈ গ'লনোক ?  
হে ভগৱান অতীত পাহৰিব দিয়া ।

জীৱনত বহুত আঘাত পাইছোঁ । স্মৃতিৰ অনুবানত  
সেইবোৰ কথা ঢাকি থব খোজেঁ ; কিন্তু সেই  
চৰম আঘাতৰ কথাবোৰ কিয় বাবে বাবে দিনে  
ৰাতিয়ে উভতি আহি মোক ভীষণ আঘাত দিয়ে ?  
কিয় ? জীৱনত যাকে বুজি উঠিছোঁ তেৱেঁই আঁতৰি  
যাব কিয় ? তেওঁক দিয়া প্ৰতিশ্ৰুতি মই বন্ধ  
কৰিব নোৱাৰোঁ কিয় ? বেদনাত মন কঁপি উঠাব  
বাহিৰে মোৰ কৰিবলৈতো একো নাথাকে । যি-  
জনক মই জীৱনলৈ ঘূৰাই আনিবলৈ বিচাৰিছিলোঁ  
যিজনক মই বচাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলোঁ, তেৱেঁই  
মৃত্যুৰে মোক নিজে বাচি থাকিবলৈ যুদ্ধত নামাব  
বুলি মই বুজা নাছিলোঁ । এৰা, পাহৰিব খুজিলেই  
সকলো কথাই পাহৰিব নোৱাৰি !

যেতিয়াই দুখত মই ভাঙি গৈছোঁ, আদৰ্শ  
কাৰণে অবিৰাম সংগ্ৰাম কৰি ভাগৰি গৈছোঁ । তেতি-  
য়াই কৈছিল “Don't be sentimental my  
boy” — মুকুট ভূঞাহঁতে মোক অনবৰত প্ৰেৰণা  
দিছে । জীৱনত জীয়াই থাকি সংগ্ৰাম কৰাৰ  
কথা কৈছে । বাপুদায়ো কৈছিল—“If you are

not optimistic and bring hope to people no one will welcome you.”

কিন্তু তেতিয়া তেওঁৰ মনৰ স্থিৰতা নাছিল।  
আমাৰ নিজৰ ভণ্ডা অন্তৰ লৈ মুকুটক প্ৰেৰণা  
দিছিলোঁ।। ধেমালি কৰিছিলোঁ।। চলচ্চিত্ৰৰ লাইনত  
বস্বলৈ সকলো সুবিধা থকা সত্ত্বেও নোযোৱাৰ  
কাৰণে এদিন বাপুদাৰ ঘৰত মই আৰু বাপুদাই  
এটা plan কৰি মুকুটক স্বামী ‘মুকুটানন্দ’ নাম  
দি ‘স্বামীজী’ হ’বলৈ ধেমালি কৰিছিলোঁ।। মুকুটৰ  
ঘৰৰ আগত ‘স্বামী মুকুটানন্দ’ নামে ছাইনবৰ্ড  
দিবলৈ বাপুদাই মুকুট ভূঞাক কৈছিল। কিন্তু কি  
Irony of fate — হায় Destiny ভাগ্য! —  
নিজেই জীৱনৰ সকলো আশা আকাংক্ষা বাদ দি  
মুক্ত হৈ উৰি গুটি গ’ল। ১০ আগষ্টত কলংখনলৈ  
চাই থাকোঁতে কিয় বাৰে বাৰে বাপুদাদাৰ সেই  
কথাটো মনত পৰে?

“মূৰে ইয়ে কচফ অজীজ হ্যায়, ইহা জিতো  
লুংগা কৰাৰ চে।।

মূৰে অৰ চনন মে না চলো, ম্যয় ঘাবৰা জায় ছ’  
বহাৰ চে।।” (এই বন্দীত্বই মোৰ ভাল লাগে,  
ইয়াতে শান্তিতে থাকিব পাৰিম। মোক আকৌ  
ফুলৰ বাগিছালৈ লৈ নাযাবা, মুকলি সৌন্দৰ্য্য মোৰ  
আৰু সহ্য নহয়)।



তেওঁ যেন মাজে মাজে ক'ব বিচাৰিছিল —

“গোটেৰ জীৱনত পোৱাৰ দৰে এনে এগৰাকী জ্যোতিৰ্ময়ী নাৰীৰ স্থিতি মোৰ জীৱনত বিচাৰিছিলোঁ। যি মোক বাহুব বন্ধনত লৈ মোৰ আত্মাৰ জ্যোতিত ঝংকাৰ তুলিব পাৰিলেহেঁতেন । ..... মোৰ দৃষ্টিত নাৰী সুন্দৰ আৰু সত্যৰ এটি মহিয়সী বহিঃশিখা । বিশ্বৰ চিৰ প্ৰবাহিকা শক্তিৰ এক সুৰীয়া তৰংগ । ... পুৰুষ যদি মধ্য আকাশৰ দুৰ্জয় স্থিৰ শক্তি, নাৰী তাৰেই এক অবিচ্ছেদ গতিৰ বিদূষ-প্ৰবাহ” — কিন্তু বাপুদাই কি পালে ? সময়ে তাৰ উত্তৰ দিব । এইটো ঠিক, সূক্ষ্ম অনুভূতিশীল শিল্পীসকল হৃদয়ৰ একাগ্ৰ বাসনাৰে এগৰাকী আত্মাৰ সহোদৰো বিচাৰে । পিচে বিচাৰিলেই পায়নে ? শিল্পীসকলে মানুহৰপৰাও অকণমান মৰম, অকণমান সহানুভূতি বিচাৰে ; কিন্তু পায় কেইজনে ? সুন্দৰৰ উপাসক মহান কবি কিটছ এপ জীৱন কালত কোনো স্বীকৃতি পোৱা নাছিল । সেই কাৰণে তেওঁ সমাধিত লিখি থবৰ কাৰণে এষাৰ কথা মৃত্যুৰ আগতেই ৰচনা কৰি থৈ গৈছিল । কথাৰ আছিল — Here lies one whose name was written in water. “যাৰ নাম পানীৰ ওপৰত লেখা হৈছিল তেওঁ ইয়াতে শুই আছে” ।

ঘোষক হিচাবে তেখেতৰ যিমান অপূৰ্ব দক্ষতা আছিল—তাৰ স্বীকৃতি বা সেইয়া সম্পূৰ্ণ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা তেওঁ পাইছিলনে ? অশ্ৰু অঞ্জলি দি সমাধি চাই চাই আকৌ মনত পৰিছিল তেওঁ নাজে মাজে কোৱা এটা কবিতা—

“অকেলা হুঁ, পৰ আবাদ কৰ দেতা হু বিৰনা  
বহোত, ৰোয়েগী মেৰে বাদ, ইয়ে শামে—তনহাই।”  
—(“মই অকলে, কিন্তু নিৰ্জনতাক মই ভৰাই  
ৰাখোঁ। মোৰ পিচত এই নিৰ্জন সন্ধ্যাই মোৰ  
কাৰণে কান্দিব”)

মানবতাৰ কংকাল—

মই নাজানো তেওঁ এতিয়া ক’ত আছে ! তথাপি  
মই তেওঁক আকৌ এবাৰ শুনাইছোঁ।—যতে আছে  
তাতে শুনক—It silly not to hope—আশা  
নকৰাতো পাপ।

“I am the guest of no one at the  
end of my day...”

The long night is before me—and  
I am tired.”

মই এইবোৰ শুনিবলৈ বিচৰা নাই—

সেই “দি ওল্ড মেন এণ্ড দি ছিৰ’ বন্ধৰ দৰে  
যুগৰ সৰ্বগ্ৰাসী হাওৰৰ কবলৰ পৰা মানবতাৰ  
কংকাল উদ্ধাৰ কৰোঁতেই ক্ষান্ত নাথাকি সেই কংকা-  
লত আমি প্ৰাণ সঞ্চাৰ কৰি নতুন সৃষ্টি কৰিব  
লাগিব। আমাৰ কাম বহুত—সময় বৰ কম।  
সেই কাৰণেই শিল্পী তচদ্দুক ইউছুফ—আমাৰ  
‘বাপুদা’ গুচি যোৱাত মোৰ খং উঠিছে।



বৰ বৰ্ত্ত শাব) কাম । মোৰ বন্ধু তচদ্দুক হুজুৰু  
কৰণ ভাবে ইহলীলা সম্বৰণ কৰাৰ বাৰ্তাৰ যোৱা  
দহ আগষ্টত (১৯৮২) শুনাৰে পৰা তেওঁৰ বিষয়ে  
লিখাৰ কথা চিন্তা কৰি আছিলোঁ । কিন্তু এই  
কামটো মোৰ বাবে বৰ সহজ নাছিল ।

তচদ্দুকৰ লগত মোৰ ডেৰ কুৰি বছৰীয়া  
পুৰণি সম্পৰ্ক আছিল । যোৱা কেইবছৰমান মই  
অসমৰ বাহিৰত থকা সময়ছোৱাৰ বাহিৰে বাকী  
কালছোৱা আমি ইজনে সিজনৰ লগত সম্পৰ্ক  
ৰক্ষা কৰি চলিছিলোঁ । তচদ্দুকৰ লগত মোৰ  
প্ৰথম চিনাকী ১৯৫০ চনত । আকাশবাণীৰ গুৱাহাটী  
কেন্দ্ৰ তেতিয়া উজান বজাৰত আছিল । তাৰে কোঠাৰ  
এটা চুকত বহি প্ৰচাৰ কৰিবলগীয়া কথাখিনি  
লিখি থকাটো তচদ্দুকৰ এটা অভ্যাস আছিল ।  
কি কি লিখিছিল সেইকথা সঠিক ভাবে মনত  
নপৰিলেও এইকথা মোৰ আজিও মনত পৰে যে

প্ৰচাৰ হ'বলগায়া অনুষ্ঠান সমূহৰ ঘোষণাবোৰ তেওঁ  
 লিখি লৈছিল। তেওঁৰ লিখনিব ধৰণে মোৰ মনত  
 তেতিয়া বাককৈয়ে ৰেখাপাত কৰিছিল। এটুকুৰা  
 কাগজতে তেওঁ ঘোষণা লিখিবলৈ বহিছিল, নিজেই  
 পঢ়ি চাইছিল। মনঃপুত হ'লে বাকী অংশ  
 লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। মনঃপুত নহলে কাটি  
 পেলাইছিল। ভাবি ভাবি আকৌ নকৈ লিখি-  
 ছিল। ১৯৪৪ চনৰ ছাত্ৰ অবস্থাপৰাই ময়ো  
 এজন ঘোষক আছিলোঁ। তেতিয়াহে মই বহু  
 বৰ্দ্ধিত ঘোষকক দেখিছিলোঁ। তেওঁলোকে ঘোষণা  
 কৰিবলগীয়া কথাখিনি লিখে আৰু আঙুলিৰে নিজ  
 কাণৰ ফুটা বন্ধ কৰি ডাঙৰ ডাঙৰকৈ পঢ়ে। ইয়াৰ  
 ফলত তেওঁলোকৰ পক্ষে নিজৰ মাতৰ গুণা-গুণ  
 পৰীক্ষা কৰা আৰু নিজৰ কণ্ঠ অনাতাঁৰ প্ৰচাৰৰ  
 উপযোগী কৰি তোলাত সহায় হৈছিল। তচদ্দুকে  
 ঘোষণা কৰা কথাখিনি স্বাভাবিক ভাবেই বাৰে  
 বাৰে পঢ়িছিল। যে কোনোবাই আহি তেওঁক  
 চিঞৰি ক'বলীয়া হৈছিল—ষ্টুডিঅ'ত সোমোৱাৰ  
 সময় হ'ল। তেওঁৰ গভীৰ কণ্ঠৰ ঘোষণা প্ৰথম  
 বাৰ শুনিয়াই মই ভীষণ ভাবে প্ৰভাৱান্বিত হৈ-  
 ছিলোঁ। মাইক্ৰোফনৰ ধ্বনি অতুলনীয় ভাবে  
 সজাই তোলা তেওঁৰ সেই কণ্ঠ উপযুক্ত স্বৰ

বন্ধনৰ সমষ্টি আছিল। উৰ্বৰ কণ্ঠৰ ওখপাখ আৰু  
সুন্দৰ্শন তচদ্দুকৰ মাজত এক বিৰল অভিজাত  
অভিনয় প্ৰতিভা আছিল। মাইক্ৰোফোনৰ অভি-  
জ্ঞতাৰ মাজেৰে তচদ্দুকে অনাতাঁৰ আৰু মঞ্চ  
নাটেৰে জীৱনৰ অধ্যায় মুকলি কৰিছিল। এই-  
খিনিতে এটকথা উল্লেখ নকৰিলে তচদ্দুকৰ কণ্ঠৰ  
দিশৰ বৰ্ণনা সম্পূৰ্ণ নহ'ব; ঘোষণাসমূহৰ এক  
নিয়ন্ত্ৰিত স্তৰৰ মাজেৰে ইমান সুন্দৰভাবে তেওঁৰ  
কণ্ঠেৰে ধ্বনিত হৈছিল যে আকাশবাণীৰ অভি-  
যন্ত্ৰা সকলে ক'ন্ট্ৰল ৰুমত বহি তেওঁৰ মাত নিয়-  
ন্ত্ৰণ কৰিবলগীয়া নহৈছিল। অতি সোনকালে আমি  
বন্ধু হৈ পৰিছিলোঁ। তচদ্দুকে প্ৰায়েই মোৰ লগত  
অনাতাঁৰ, মঞ্চ আৰু চলচিত্ৰ সম্পৰ্কীয় বিষয়লৈ  
আলোচনা কৰিছিল।

তচদ্দুকৰ অনাতাঁৰ প্ৰচাৰ নাট প্ৰযোজনাৰ  
ক্ষেত্ৰত অতুলনীয় ভাবে প্ৰকাশ পাইছিল। মঞ্চ-  
প্ৰযোজনাসমূহৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ সমান নিষ্ঠাৰে কাম  
কৰিছিল। অভিনয় কৰিবলগীয়া চৰিত্ৰৰ বিষয়ে  
তেওঁ প্ৰায়েই গুৱাহাটীৰ বিভিন্ন মঞ্চ গোষ্ঠীৰ লগত  
আলোচনা কৰিছিল। জীৱনৰ প্ৰতি থকা অনুৰাগেৰে  
তচদ্দুকে প্ৰথম অৱস্থাত অনাতাঁৰ প্ৰচাৰ আৰু  
পিছলৈ চলচিত্ৰ জগতত আত্মোৎসৰ্গ কৰিছিল।



১৯৫০ ব সময়ছোৱা তেওঁৰ বাবে অগ্ৰণী সময়  
আছিল। ডঃ ভূপেন হাজৰিকা তেতিয়া আমেৰিকাৰ  
পৰা ঘূৰি আহি সংগীত আৰু চলচিত্ৰজগতত  
মনোনিবেশ কৰিছিল। লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীৰ দৰে ব্যক্তি-  
য়েও তেতিয়া অন্যান্যসকলৰ সৈতে অলপ অচৰপ  
পইছা যোগাৰ কৰি হয় ছিনেমা কৰাত ব্যস্ত হৈ-  
ছিল অথবা ছিনেমা কৰাত আনক অনুপ্রাণিত  
কৰিছিল। আমাৰ বহু বুজনি আওকাণ কৰি  
তচদ্দুকে অনাতাঁৰ প্ৰচাৰৰ কাম এৰি দি ছবি কৰাত  
মনোনিবেশ কৰাত লাগিছিল। তেওঁ প্ৰায়েই মোৰ  
আগত ক্ষোভ প্ৰকাশ কৰি কৈছিলে যে চলচিত্ৰত  
প্ৰতিভা বিকাশ কৰিব পৰাকৈ বোধহয় কোনেও  
তেওঁক নায়কৰ চৰিত্ৰ ৰূপায়ন কৰাৰ সুযোগ নিদিব।  
আবেগ প্ৰবণ তচদ্দুকৰ, হাতত লোৱা সকলো  
কামৰ প্ৰতি আছিল একাগ্ৰতা। একো একোটা  
সময়ত তেওঁ এটাৰ পিছত আন এটা সন্ধিয়া  
ভাইটি (বিজয়) ভূঞা আৰু মোৰ সৈতে তেওঁৰ  
পৰিকল্পনাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি কটাই দিছিল।  
বাৰ্টি দশকৰ শেষৰ পিনে আমাৰ মাজত যোগা-  
যোগ কমি আহিছিল। অৱশ্যে গুৱাহাটী-কলি-  
কতা বিমানত বা বিমানবন্দৰত আমাৰ প্ৰায়েই  
দেখা হৈছিল। সেইসময়ত তচদ্দুকে ছবিৰ ছুটিঙৰ

কামতেই হওক বা আন কামতেই হওক গুৱাহাটী কলিকতা পথত অহাযোৱা কৰিছিল : তচদ্দুকৰ এনে এটা যুবপ্ৰাণ আছিল যে তেওঁ ছবি আৰু শৈল্পিক প্ৰকাশৰ বাবে সম্পূৰ্ণ নিষ্ঠাৰে দিন অতি-বাহিত কৰিছিল । প্ৰসংগক্ৰমে এইখিনিতে এটা কথা উল্লেখ কৰা উচিত হ'ব যে মই সেই সময়ত পোৱাসকলৰ ভিতৰত তচদ্দুকেই সম্ভৱতঃ অনাতাঁৰ নাট্য প্ৰচাৰৰ শ্ৰেষ্ঠ কণ্ঠ আছিল বুলিলে বোধহয় বহুলাই কোৱা তেওঁৰ সংলাপ সমূহ হৃদয়ৰ নিভৃত কোণৰ পৰা ঐশ্বৰ্য্যময় কণ্ঠেৰে সূশ্ৰাব্য হৈ নিজৰি ওলাইছিল ।

বিবাহ বন্ধনত আবদ্ধ হোৱা বা জীৱনৰ এটা ঠাইতে স্থিৰ হৈ থকাটো তচদ্দুকৰ মানসিকতাত নাছিল । মই তেওঁক বুজামতে, ছেলুলয়ডৰ জগতত এখন স্থায়ী আসন অধিকাৰ কৰিবলৈ খৰখেদা লগোৱা তচদ্দুক এজন ডেকা মানুহ আছিল । কিন্তু মাইক্ৰোফোনেই হওক বা কেমেৰাই হওক, সেইবোৰৰ সমুখত তেওঁ আছিল এজন স্থিৰ আৰু শৃংখলাবদ্ধ পুৰুষ । এইবাৰ কথা ভুল নে নিভুল হ'ব মই নাজানো, যদিহে কওঁ— চল-চিত্ৰ আৰু অনাতাঁৰ প্ৰচাৰৰ ক্ষেত্ৰত যুগান্তৰৰ সৃষ্টি কৰা তচদ্দুক পঞ্চাছ আৰু ষাঠি দশকৰ

এজন খঙাল যুৱক আছিল । মনেবিচৰা লক্ষ্যত উপনীত হ'ব নোৱাৰিলে ভাঙি পৰা তচদ্দুকক মই কেতিয়াও দেখা নাছিলোঁ । জীৱনৰ শেষ পৰলৈকে তেওঁ নিজকে এজন বিদ্রোহী ৰূপেই প্ৰতিপন্ন কৰি গ'ল ।

মোৰ আজিও মনত পৰে, তচদ্দুকৰ অনুপস্থিতিৰ সময়ত এবাৰ তেওঁৰ দেউতাকে মোক ঘৰলৈ মতাই নিছিল । মৰমৰ পুতেকৰ বন্ধু হিচাপে মোকো তেওঁ অসম্ভব মৰম কৰিছিল । তেওঁক বৰ চিন্তিত যেন দেখিছিলোঁ । তেওঁ মোক পোনপটীয়া ভাবে কৈছিল— স্বপ্ন মৰিচীকাৰ পিছত দৌৰি থকাতকৈ বাপুক হয় ভালদৰে পঢ়া শুনা কৰিবলৈ কোৱা, নহ'লে জীৱনত স্থিৰ ভাবে কিবা এটা কৰিবলৈ কোৱা । —তচদ্দুকে এই বিষয়ত মোৰ কোনো কথাই বুজুনিব বুলি জানিও সেইদিনা মই দেউতাকৰ আগত সেইদৰে ক'ম বুলি শপত খাই গুচি আহিছিলোঁ । তচদ্দুকে মোক সেই কথাৰ উত্তৰত কৈছিলে— “মই কি কৰি আছোঁ মই জানো । মোৰ জীৱনৰ লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত মই অকণো ত্ৰুটি নকৰোঁ । এই বিষয়ত মোৰ ঘনিষ্ঠ বন্ধুসকলেও মোৰ মনৰ ধাৰা সলনি কৰিব নোৱাৰে ।



মোৰ অভিযান স্বাভাৱিক ভাবেই ব্যৰ্থ হোৱল ।

মোৰ আজিও মনত আছে, তেওঁকৰ ভনীয়েক  
নাজনীন্ সেট সময়ত আমাৰ লগত আছিল । মোৰ  
অনুবোধক্ৰমে তেওঁকৰ পৰিয়াল এৰি নাজনীন্  
আমাৰ ঘৰত আছিলেহি । গতিকেই তেওঁকে  
বেয়াপোৱা কথা ক'বলগা হোৱাত সেইদিনা মোৰো  
বেয়া লাগিছিল । সেইদিনাই আমাৰ বন্ধুত্বৰ শেষ  
হ'ল বুলি মই ধৰি লৈছিলোঁ । কিন্তু তেওঁকৰ  
বন্ধুপ্ৰেম আছিল অনন্য । তেওঁ হাঁহি হাঁহি আমাৰ  
ঘৰত উপস্থিত হৈছিলি আৰু নাজনীন্ক আঁকো-  
ৱালি লৈছিল । এই ঘটনাৰ দুসপ্তাহৰ পাছতেই  
দহ বছৰীয়া আজলী নাজনীন্ৰ মৃত্যু হৈছিল ।

তেওঁকে মোক যেতিয়াই লগ পাইছিল তেতিয়াই  
সাংগিত্য-শিল্প আৰু চলচিত্ৰৰ কথা কৈছিল ।  
মোৰ স্মৃতিত এটা কথাওঁ দৰৈ বৈ গৈছে —  
জীৱনৰ প্ৰতি তেওঁকৰ আছিল এক অদমনীয়  
ব্যাকুলতা ; জীৱনৰ প্ৰতিটো ক্ষণ তেওঁ সজীৱ কৰি  
ৰাখিব খুজিছিল আৰু বিচাৰিছিল লক্ষ্যৰ অভি-  
যান পূৰ্ণ কৰিব । তেওঁৰ অভিযান আছিল —  
শৈল্পিক আৰু নাট্যজগতৰ মাজেৰে নিজৰ প্ৰকাশ  
প্ৰস্তুত কৰাৰ ! এই অভিযানত তেওঁকৰ বহু-  
লাংশে সকলো হৈছিল । কোনে জানে—

ছবি উদোগ হিন্দী ছবি জগতৰ সমান উন্নত হোৱা হ'লে তচদ্দুকো হয়তো আন এজন অমিতাভ হ'লহেঁতেন। সেইখিনি সাহস তচদ্দুকৰ আছিল।

তচদ্দুকো এইদৰে নিজৰ জীৱনটো কিয় শেষ কৰিলে সেই কথা আজিও মোৰ বাবে বহুস্য হৈ থাকিল। বোধহয় সেইয়াই আছিল অদৃষ্টৰ পৰিহাস। মৃত্যুৰ মাজত বিলীন কৰি দিয়া তচদ্দুক আজি এক অন্য শ্বেলী। মানসিক ধ্যান-ধাৰণাৰ সীমাত নিসংগতাৰে শেষ হোৱা তচদ্দুকক একোৱেই মন জুৰাব নোৱাৰিলে।

জীৱনৰ লক্ষ্য সাধনৰ অভিযানত সফল হোৱা হ'লে তচদ্দুকো বোধহয় এইদৰে নিজকে শেষ কৰি নিদিলেহেঁতেন। জীৱনৰ চিৰাচৰিত নিৰ্বোধতাৰ মাজত আৱদ্ধ থকা লোক নাছিল তচদ্দুক। সেয়েহে মুক্ত বাসনাকেই চৰিতাৰ্থ কৰিলে তেওঁ। শৃংখল যেতিয়া অসহনীয় হৈ পৰিল তচদ্দুক তেতিয়াই কঁপি উঠিল। সম্ভৱপৰ সময়ছোৱাত জীৱনৰ প্ৰেম আৰু উপাসনা কৰি এগৰাকী মহান শিল্পী আমাৰ মাজৰপৰা দৈহিকভাৱে নোহোৱা হৈ গ'ল।

অভাৱত নহয়। এই হতাশাৰ মূলতে হ'ল সামাজিক  
অবিচাৰৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা, জীৱনৰ অভিনাস  
(সময়ত সপোন ৰূপ) আৰু বাস্তৱৰ মাজৰ পাৰ্থক্য ;  
ঠুলুকা অন্তৰৰ শিল্পীৰ জীৱনত এই পাৰ্থক্যই হ'ল  
অপূৰ্ণতা।

তচদ্দুক ইউছুফৰ মৃত্যুৰ পিছদিনা পুৱাটো কবি  
হীৰু ভট্টৰ সৈতে নহি কটালেঁ। আমি বেছি কথা  
পাতিব পৰা নাছিলোঁ। ইউছুফৰ সৈতে কবিৰ  
আত্মীয়তা মোতকৈ বহুত বেছি। ইউছুফ গুৱাহাটীলৈ  
আহিলে কবিৰ ঘৰলৈ যায়; মোৰ পিচে খবৰহে  
লয়। মৃত্যুৰ খবৰটো তেওঁ আগদিনাই পাইছিল—  
এখন কবি সন্মিলন চলি আছিল। বাতৰিটো সন্মি-  
লনত জনাই ভট্টই এটা শোক প্ৰস্তাৱ লোৱাৰ  
কথা কৈছিল; পিচে বাকীসকলে “বাৰু, সন্মিলনৰ  
কাম হৈ লওকচোন, তাৰ পিচতো...” বুলি  
সামৰি থলে।



“আত্মহত্যা সমাজ আৰু আইন দুয়ো দিশৰ পৰাই অমার্জনীয় ; যি জনে আত্মহত্যা কৰিব পাৰে তেওঁ আন এজনকো হত্যা কৰিব পাৰে । এনে লোকৰ বিষয়ে বিশেষ সোঁৱৰণ বুলিনো ঘপহকৈ কি লিখা বা কোৱা যায় ?”—ইত্যাদি দোমোজাৰ মাজতে শিল্পী বুদ্ধিজীৱীসকলে ইউছুফৰ বিয়োগত শোকবাতী আদি প্ৰকাশ কৰি তোলাৰ নলগাই নীৰৱে থকাটো মই আদৰ্শ জ্ঞানাইছোঁ, কাৰণ জীৱন কালত যাৰ সমুখত নীৰৱতা অৱলম্বন কৰা যায়, তাৰ মৃত্যুত শোক প্ৰস্তাৱ হ’ল প্ৰহসন মাত্ৰ ।

অসমত এতিয়ালৈকে ভালেমান প্ৰতিভাবান শিল্পীয়ে, আত্মহত্যা নহলেও আত্মহত্যা সদৃশ মৃত্যু বৰণ কৰিছে । অযোগ্যতা আৰু বিদ্বেষেৰে ভৰা শিল্পী সমাজ ব্যৱস্থাই এই হত্যাকাৰী, যাৰ সমুখত প্ৰকৃততে প্ৰতিভাবানজনৰো মন এটা সময়ত হতাশা, অনিশ্চয়তা আৰু অপূৰ্ণতাৰ আন্ধাৰে ঢাকি ধৰিবলৈ বাধ্য । তাৰ পিচত মৃত্যু ; তেতিয়া আৰু সেই মৃত্যু হত্যাই নে আত্মহত্যা সেইটো অপ্ৰাসংগিক । আচল কথা হ’ল সেয়া অৱহেলা আৰু আবিচাৰৰ সম্মুখত প্ৰতিভাৰ কৰণ পৰাজয় ।

সেয়ে এজন পুৰণি গুণমুক্ত ৰূপে, তচদ্দুক ইউছুফৰ অকাল বিয়োগত গভীৰ শোক পাইছোঁ । ;

কিন্তু অকণো আচৰিত হোৱা নাই—কাৰণ শিল্পী  
ইউছুফৰ হত্যা আজি কিছুবহুৰ আগতেই আদ্যন্ত  
হৈছিল বুলি মই সপ্ৰমাণে জানো। কবি কীৰ্ত্ত  
ভট্টয়ো অশুভৰ কৰিছিল আৰু ইউছুফে নিজেও  
জানিছিল—সেয়ে তেওঁৰ মানসিক গৃহ্য কেইবছৰ-  
মান আগতেই ঘটিছিল।

মঞ্চ, চলচিত্ৰ আৰু অনাতাঁৰ—তিনিওটা মাধ্যমতে  
সমানে পাৰদৰ্শী আৰু সৰ্বভাৰতীয় ক্ষেত্ৰত ফেৰ  
মাৰিব পৰা শিল্পী ইউছুফৰ প্ৰথম প্ৰেম আছিল  
অনাতাঁৰ অভিনয়; কিন্তু তাতেই তেওঁক কিদৰে  
পৰাভূত কৰা হৈছিল তাক মই ব্যক্তিগতভাৱে  
জানো। ৰেডিঅ' নাটকৰ অভিনয় কৰি অকল তেওঁ  
যে অতি ভাল পাইছিল তেনে নহয়; ৰেডিঅ'  
মাধ্যমটোত তেওঁৰ দৰে অসাধাৰণ প্ৰতিভাৰ প্ৰয়ো-  
জন আছিল। তেনেসুলতো আজি দুবছৰমান আগ-  
লৈকে মই ৰেডিঅ'ত সামান্য চাকৰিয়াল হৈ থাকোঁতে  
দেখিছিলোঁ তেওঁৰ প্ৰতি কি অনাদৰ আৰু অবিচাৰ  
কৰা হৈছিল। যিজন শিল্পী ৰেডিঅ' নাটকৰ কাৰণে  
অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয় আছিল, যিজনৰ ৰেডিঅ'ত  
যি কোনো উচ্চ পদ লাভৰ অধিক অৰ্হতা আছিল,  
সেইজনক নাটকত বুক কৰাটো প্ৰায় দহবছৰৰ  
আগতেই এক প্ৰকাৰ বন্ধ কৰা হৈছিল। এৰাৰ

মোৰ এটা অনুষ্ঠানত বুক কৰাৰ বাবে, সেট  
সময়ৰ চৰকাৰী শিল্পী বুদ্ধিজীৱীসকলে মুখ বিদৰাই  
কৈছিল, “ইউছুফ আগতেহে ভাল আছিল। এতিয়া  
ভইচ ব’ল কৰে। ছেঃ আমাৰ অনুককে নিব  
পাৰিলোহেঁতেন...” আজিও, এই অনুকহঁতে পিঠি  
খজুৱাই দিয়াৰ পিচত, মাত্ৰ বস্ত্ৰৰ বিক্ৰি বঢ়োৱা,  
তথুৰ তলত দৰ্শকক হুঁওঁৱা অথবা ভোজ বন্ধাৰহে  
যোগ্যতা থকা এদললোকে ইউছুফৰ মৃত্যুৰ দিনা এটা  
শ্ৰদ্ধাঞ্জলি অনুষ্ঠানো আগনবঢ়ালে। অযোগ্য আৰু  
অসাধুলোকে সামান্য ক্ষমতা লাভ কৰিলে, স্বজন  
প্ৰীতি আৰু দুৰ্নীতিৰ সহায় লৈ, এইদৰে অকৃতজ্ঞতাৰ  
চিনাকী দিয়ে। অকল ইউছুফৰ ক্ষেত্ৰতে নহয় এই  
কথা মই উপলব্ধি কৰিছিলোঁ। যিদিনা প্ৰতিভাবান  
শিল্পী স্বৰ্গীয় সত্যেন চৌধুৰী আৰু শ্ৰীতুলসী দাসক  
পুনৰ অডিচন্ দিবলৈ মাতি আনি ষ্টুডিঅ’ৰ বেঞ্চ  
এখনত কেবা ঘণ্টাও বহুৱাই ৰখা হৈছিল।

একান্ত নিজা অভিজ্ঞতাৰে এই নিষ্ঠুৰতাৰ  
উদাহৰণ বহুবাৰ দেখি, এতিয়া মই মৃগাল সেনৰ  
ছবিত পেটৰ ভোকে মানুহক জন্তুলৈ ৰূপান্তৰিত  
কৰাৰ দৃশ্যত পতিয়ন নাযাওঁ। অক্ষমতাৰপৰা  
জন্মা বিদ্বেষে মানুহক হিংস্ৰ পশু কৰি তোলা  
দেখিছোঁ। ক্ষমতাৰ অপপ্ৰয়োগেৰে ইউছুফহঁতৰ দৰে



শিল্পীক আওহেলা কৰিব পৰা যায় কিন্তু তেওঁ-  
লোকক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। তথাপি বাস্তৱত  
হয় কি? বাওনাৰ ছাঁই সময়ত দীঘল হৈ দীঘল  
ছাঁকো গিলি থয়। সময় আৰু পৰিস্থিতিত  
ইউচুফহঁতকো বাওনাৰ ছাঁই ঢাকি ধৰিলে।

১৯৫৫ চন। দীঘলীপুখুৰীপাৰৰ পাৰ্কভিউ  
হোটেলত আমি ( মই, নচিউৰ বহমান,  
নবীন বৰা আৰু কেবাজনো ) স্থানীয় বাসিন্দা।  
ৰেডিঅ'ৰ কেজুৱেল শিল্পী তচদ্দুক ইউচুফ আমাৰ  
হোটেললৈ সদায় গধূলি আহে। যিকোনো  
অৱস্থা আৰু পৰিস্থিতিতে তেওঁৰ লগত আমাৰ  
কথা-বতৰা মাত্ৰ নাটক আৰু অভিনয়ৰ মাজতে  
সীমাবদ্ধ আছিল। আজিলৈকে আছিল। তেতিয়াৰ  
পৰা যেতিয়াই য'তে ইমানদিনে লগ পাইছোঁ,  
তেওঁৰ সৈতে আন কথা পতা মোৰ মনত নপৰে।

৫০ ৰ দশকৰ আৰম্ভণিতে অসমত অনাতাঁৰ  
সু-অভিনয়ৰ দুটা শৈলীৰ সৃষ্টি হয়। এটা শৈল  
বৰুৱাৰ আনটো তচদ্দুক ইউচুফৰ। আজিও আমাৰ  
যিটো অনাতাঁৰ অভিনয়ৰ ধাৰা চলি আছে সেইটো  
হ'ল শৈল বৰুৱাৰ। ইউচুফৰ অভিনয়শৈলী কিন্তু  
একক আৰু একপ্ৰকাৰ অননুকৰণীয় আছিল।  
বহুতে কয় তেওঁৰ অপূৰ্ব ঐশ্বৰ্য্যশালী কণ্ঠস্বৰৰ

বাবেহে এনে সুঅভিনেতা হ'ব পাৰিছিল। কিন্তু  
 ই আংশিক সত্য বুলিহে মোৰ ধাৰণা। সঁচা কথা,  
 উৎকৃষ্ট কণ্ঠস্বৰৰ তিনিওটা উপাদান—ইণ্টেন্‌ছিটি,  
 পিচ্ছ আৰু বেজনেঞ্চ, অৰ্থাৎ টেম্বাৰ, পূৰ্ণ মাত্ৰাই  
 তেওঁৰ কণ্ঠত আছিল। তাৰ ওপৰত আছিল  
 অভাৱনীয় নিয়ন্ত্ৰণ। সেয়ে প্ৰতি শব্দ, প্ৰতি উশাহ  
 আৰু প্ৰতিবাৰৰ নীৰৱতাই তেওঁৰ অভিনয়ত আনি  
 দিছিল লোভনীয় আভিজাত্য। কিন্তু এই সকলো-  
 বোৰ সম্ভৱ হৈছিল মাত্ৰ কণ্ঠস্বৰৰ কাৰণেই নহয় :  
 ইয়াৰ মূলতে আছিল তেওঁৰ গভীৰ নিষ্ঠা আৰু  
 অধ্যয়নপুষ্ট অভিনয় চিন্তা। প্ৰথম দৃষ্টিত তেওঁক  
 ইমান অসতৰ্ক যেন লাগিলেও, প্ৰতিখন নাটকৰ  
 বিষয়ে ইমান গভীৰ চিন্তা আৰু গৱেষণা কৰি  
 অভিনয়ৰ বাবে সাজু হৈ অহা অনাতাঁৰ শিল্পী  
 তচদ্দুক ইউছুফৰ বাহিৰে হয়তো আৰু দুজনহে  
 আছিল - ফণী শৰ্ম্মা আৰু জানদা কাকতি।

অভাৱনীয় কণ্ঠস্বৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ  
 অভিনয়ৰে অনাতাঁৰ অভিনয়ক কি উচ্চ পৰ্যায়লৈ  
 লৈ যাব পাৰি তাৰ কেতবোৰ বিৰল মুহূৰ্ত  
 ইউছুফে বচনা কৰি গৈছে। ফণী তালুকদাৰে  
 কৰা 'হেমলেট'ৰ অসমীয়া অভিযোজনা ইউছুফৰ  
 নিঃসন্দেহে শ্ৰেষ্ঠ অভিনয়। জ্যোতি শইকীয়াই



বডলেয়াৰৰ জীৱনক লৈ লিখা 'পংকজ' নাটকখন  
 তেওঁ কৰিছিল অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ অভিনয়। অসংখ্য  
 আছে, মোৰ মনত পৰা নাই। মোৰ 'শৃংগৰ ছাঁ'  
 নাটকত তেওঁ যি অভিনয় কৰিছিল, সেইটো  
 তেওঁৰ নিজৰ ভাষাতেই "মোৰ অনাতাঁৰ অভি  
 নয়ৰ এটা কঠিনতম চৰিত্ৰাভিনয়"। এই নাটক  
 বিপ্লৱী গেৰিলা নেত্ৰপী ইউচুফৰ মুখত এট  
 সংলাপ আছিল — "মনত ৰাখিব, শত্ৰু যেতিয়  
 বন্দী হয়, আমি তাক বন্ধুৰ আচৰণ কৰোঁ; কিন্তু  
 বন্দী যেতিয়া শত্ৰু হ'ব খোজে, আমি তাক শেষ  
 কৰি দিওঁ"। ৰেকৰ্ডিং হৈ গ'ল। মোৰ আজিও  
 স্পষ্টকৈ মনত আছে ডাবিঙৰ সময়ত মই প্ৰয়োজন  
 ক'বলৈ বাধ্য হ'লোঁ। যে ইউচুফৰ সংযত অভিনয়ে  
 ইমান সফলভাৱে চৰিত্ৰটোৰ মানসিক দৃঢ়ত  
 প্ৰকাশ কৰিছে যে পিচৰ "আমি তাক শেষ কৰি  
 দিওঁ" অংশটোৰ আৰু প্ৰয়োজন নাই, সেয়ে কাটি  
 দিয়া হ'ওঁক। আন এটা সংলাপ— "আপুনি নাজানে  
 মে'জৰ ৰজাৰিঅ', লুকাই লুকাই শত্ৰুৰ ওপৰত  
 জপিয়াই পৰাৰ কি যে আনন্দ।" ইয়াত ইউচুফৰ  
 সংলাপ ফ্ৰেপনৰ কৌশল (টাইমিং, পেচিং আৰু  
 প্লে অন ৱাৰ্ডচ — এই ক্ষেত্ৰত "আনন্দ" শব্দৰ  
 ওপৰত) অতুলনীয়। তেওঁৰ অভিনয়ৰ দ্বাৰা আনন্দ



শব্দটোৰ অৰ্থ আৰু আক্ষৰিক হৈ থকা নাই ;  
 তাৰ ঠাইত সেই শব্দ উচ্চাৰণ কৰা সময়ছোৱাত  
 যেন এটা শব্দক টেটুচেপি হত্যা কৰা হৈ গ'ল ।  
 নাটকখনৰ শেষত সৰ্বশ্ৰান্ত আৰু পৰাভূত গেৰিলা  
 নেতাৰ বিষাদ, বিহ্বলতা আৰু ক্ষোভক তিনিটা  
 বাক্যৰ এটা সংলাপেৰে একমাত্ৰ ইউছুফেহে যি  
 ৰূপ দিব পাৰিছিল, সেইটো শ্ৰোতা মাত্ৰে মনত  
 থাকিব । নাটকখনৰ লেখকৰূপে মই প্ৰত্যয় গৈছোঁ  
 যে তেওঁ অভিনয়েৰে যি প্ৰকাশ কৰিলে সি মই  
 বিচৰাতকৈ বহু উন্নত স্তৰৰ । সংলাপটো আছিল—  
 “ৰাফসী এণ্ডীজ্, এতিয়া মই কাক লৈ যুদ্ধ কৰিম !  
 —পিশাচী, তোক আৰু তেজ লাগে ! —বেশ্যা,  
 এদিন কিয় বুকুত ঠাই দিছিলি !” এই সকলো-  
 খিনি অগতানুগতিক নিম্নস্তৰৰ অভিনয়ৰ ফলত  
 আদৰ্শ অনাতাঁৰ অভিনয় হৈ থাকিব । অসংখ্য  
 নাটকত এনে বহুত মুহূৰ্ত্ত আছে, আকাশবাণীত  
 সেইবোৰ এতিয়া বাণীৱদ্ধ ৰূপত ৰখা হৈছে নে  
 নাই মই কব নোৱাৰো । মোৰ স্মৃতি শক্তিও সকলো  
 ক্ষেত্ৰতে প্ৰথৰ নহয় । ইফালে কিছুমান এনে নিদৰ্শন  
 আকৌ টেইপ্, লাইব্ৰেৰীত বহি শুনি মনত পেলা-  
 বলৈও, ৰেডিঅ'ৰ চৌহদৰ ভিতৰত সোমাৱা এতিয়া  
 মোৰ বাবে অসুবিধাজনক । সেয়ে সহজে মনত

পৰা উদাহৰণ কেইটা মোৰ নিজৰ নাটকৰ পৰা  
তুলি দি অশালীন কামেই কৰিছোঁ, —কিন্তু ই  
ইচ্ছাকৃত নহয়, বাধ্যত পৰিছে।

খেল পথাৰৰ পৰা চলন্ত টিপ্পনীকাৰ হিচাপে  
তেওঁৰ দক্ষতা সম্পৰ্কে মই কবলৈ নাযাওঁ, কাৰণ  
এই বিষয়ে মই নিজে অজ্ঞ। মাত্ৰ বেডিঅ'ত  
থাকোঁতে এই বিষয়ে বিভিন্ন শ্ৰোতাৰ মতামত  
যোগাৰ কৰি জানিব পাৰিছিলোঁ। যে ইউছুফৰ কমেণ্টী  
কিছু দোষযুক্ত বুলি যদিও তেওঁৰ সতীৰ্থসকলে  
কয় তথাপি তেওঁৰ স্পষ্ট, বলিষ্ঠ আৰু সাৱলীল  
কণ্ঠই সৰ্বসাধাৰণ শ্ৰোতাৰ বাবে কমেণ্টী ভাল লগা  
আৰু গ্ৰহণযোগ্য কৰি তুলিছিল।

তাহানি আনোৱাৰ হুচেইনৰ 'সৰাপাত' ছবিতে  
আত্মপ্ৰকাশ কৰা তচদ্দুক ইউছুফে এতিয়ালৈকে  
বহুতো ছবিত অভিনয় কৰিলে; কিন্তু মনে বিচৰা  
ভূমিকা কিমান পাইছিল নাজানোঁ। আজিকালি  
অসমীয়া ছবিতো বহুত হৈ থাকে, পিচে জনামতে,  
এতিয়া পৰিচালকে ইউছুফক নিবিচৰা হ'ল। ইফালে  
তেওঁৰ সীমাহীন কল্পনা আৰু সপোন; আকৌ  
কোনো ক্ষেত্ৰতে আপোচো কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ  
পাৰ্ফেক্শ্যনৰ প্ৰতি তেওঁৰ অতিশয় শ্ৰদ্ধা। তেওঁৰ  
সকলো চোৱা নাই যদিও যিবোৰ চাইছে। তাৰ

ভিতৰত “পুৰতি নিশাৰ সপোন” আৰু “বৰুৱাৰ সংসাৰ”ৰ অগতানুগতিক চৰিত্ৰটো মনত থাকিব। বিজু ফুকনে সিদিনা কলে যে ছিনেমাত অভিনেতাৰ মুখমণ্ডল আৰু চকু দুটাই অভিনয়ৰ প্ৰধান আহিলা; কিন্তু ইউছুফে নিজে ইমান অসুবিধাগ্ৰস্ত হৈও, কি অভাৱনীয় প্ৰতিভাৰ ফলত এনে শক্তিশালী আৰু শ্ৰেষ্ঠ অভিনেতা হ’ব পাৰিছিল, তেওঁ ভাবিব নোৱাৰে। বৰুৱাৰ সংসাৰ ছবিৰ ইউছুফৰ সহশিল্পী অনিমায়ে কৈছে—“ইউনিটত তেওঁক পৰিচালকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সকলো শিল্পী ক’লাকুশলীয়ে শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। নতুন শিল্পীয়ে শিকাৰ আগ্ৰহ কৰিলে, তেওঁ সময় খৰচ কৰি শিকাই দিয়াত অকণো কৃপণালি নকৰিছিল।

মঞ্চত তেওঁৰ অসমীয়া, ইংৰাজী আৰু উৰ্দু ভাষাত সমান পাৰদৰ্শিতা। পিৰাণ্ডেল’ৰ “নাট্যকাৰৰ সন্ধানত ছটি চৰিত্ৰ” অসমীয়া অভিযোজনা কৰি অসমৰ বিভিন্ন মঞ্চত তেওঁ পৰিচালনা আৰু অভিনয়ৰ উৎকৃষ্ট চিনাকী দি থৈছে। উৰ্দু নাটকত তেওঁৰ অভিনয় চাই তেতিয়াৰ ৰাষ্ট্ৰপতি ডঃ জাকিৰ হুচেইন অভিভূত হৈ তেওঁক সাৱটি ধৰিছিল। গুৱাহাটীৰ ৰবীন্দ্ৰভৱনত সপ্তাহত দুদিনকৈ—এদিন ব্যৱসায়িক আৰু এদিন পৰীক্ষামূলক নাটক কৰাৰ বিষয়ে তেওঁ প্ৰায়েই কৈছিল, বিজুফুকনকো কৈছিল।



প্ৰচুৰ সম্ভাৱনা! থকা স্বত্বেও এই দিশতো বেছি  
অগ্ৰসৰ হ'ব নোৱাৰিলে, কাৰণ শেষ হিচাপত মঞ্চ  
সংগঠন হয়তো ছবিতকৈ বেছি কঠিন ।

শিল্পী বহুতো আছে । কিন্তু শিল্পী প্ৰতিভা  
আৰু শিল্পী মনৰ মিলনত যিজন প্ৰকৃত শিল্পীৰ  
জন্ম হয় — সেইজনহে সকলোৰে মৰমৰ, শ্ৰদ্ধাৰ  
আৰু আদৰ্শস্থানীয় হয় ।

১৯৭৮ চনৰ কথা, বহুতো অসুবিধা নেওচি  
(কতৃপক্ষৰ বাধা, ঘৰৰ ঘৈণী শয্যাশায়ী, ইফালে  
জেপৰ ধন খৰচ কৰি) গুৱাহাটীৰ ৰেডিঅ'ত প্ৰথম-  
বাৰৰ বাবে পূৰ্ণাঙ্গ ইংৰাজী নাটকৰ প্ৰচাৰ আৰম্ভ  
কৰিছিলোঁ।—জুলিয়াচ চিভাৰ । চিভাৰৰ ভূমিকাত  
ইউছুফক লৈছিলোঁ। । কিন্তু বৰকৈ অসুস্থ হোৱাত  
শেষত আহিব নোৱাৰিলে । পিচত লগ পাই ক'লে  
—“নাটক শুনিলোঁ। বৰ ভাল প্ৰচেষ্টা হৈছে ।  
আহিব নোৱাৰি নিজে দুখ পাইছোঁ। ভৱিষ্যতে  
মাতিব।” পিচৰ বছৰ অখেল' কৰিলোঁ। ; কিন্তু এই  
বছৰ তেওঁৰ উপযোগী ভূমিকা নাই বুলি নিৰ্ণয়  
কৰি ইউছুফক মতা নহ'ল । ইয়াৰ পিচত এবাৰ  
নগাওঁত লগ পাই ক'লে যে নাটকখন আগৰ  
বছৰতকৈ বেছি সুন্দৰ হৈছে । লগতে ক'লে তেওঁক

ৰেও অন্যান্য ক্লাচিকৰ ৰেডিঅ' নাট্যৰূপ হাতত  
লোৱাৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে। এনে শিল্পীমন আৰু  
বিশালতাৰ পৰিচয় যোৱা ৩০ বছৰে মই লগ পোৱা  
কোনো শিল্পীৰ পৰাই পোৱা নাই। (ইউচুফৰ  
পৰামৰ্শ অৱশ্যে কামত লগাব নোৱাৰিলো। অশুভ  
পৰিস্থিতি আৰু অসুস্থ পৰিৱেশত মই ৰেডিঅ'  
এৰি অহাৰ পাচতে এই মূল্যবান অনুষ্ঠানটো বন্ধ  
কৰি দিয়া হ'ল।)

প্ৰথমে তেওঁৰ এজন গুণমুগ্ধ ৰূপে আকৰ্ষিত  
হৈ তেওঁৰ এখন সৰল আৰু সহানুভূতিশীল অন্তৰৰ  
সন্মুখ পাৰ্হিছিলো—১৯৫৭ চনত একেলগে থাকোঁতে।  
নচিটৰ ৰহমান আৰু মোৰ উভয়ৰে এজন অনা

বোধক্ৰমেই ৰেডিঅ'ৰ চাকৰিৰ পৰা ততালিকে  
এমাহৰ ছুটী লৈ তেওঁৰ ঠাইত আমাৰ বন্ধুজনক  
ইংলিচ কেজুৱেল এনাউন্চাৰ হিচাপে ভৰ্তি কৰাই  
১০৯ ধাৰাত গ্ৰেণ্টাৰ হোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিছিল।

পুনৰাবৃত্তিৰ দোষত দোষী হ'লেও আকৌ ক'ম—  
তচদ্দুক ইউছুফ এজন সম্পূৰ্ণ শিল্পী, পাৰফৰ্মিং  
আৰ্টত অন্যতম প্ৰতিনিধিত্বমূলক ব্যক্তি, অনাতাঁৰ  
অভিনয়ত অদ্বিতীয়। তেওঁৰ অভিজাত অভিনয়ৰ  
কথা ভাবিলে, মোৰ নিজৰ কিন্তু মাইক্ৰ'ফনলৈ  
যোৱাৰ অধিকাৰ নাই বুলি বিশ্বাস হয়। এয়া মই  
বিনয়াচৰণ কৰা নাই, অন্তৰৰ পৰাই কৈছে।  
শিল্পী প্ৰতিভা আৰু মানসিকতাৰে তেওঁ অসমৰ  
শিল্পীসমাজৰ নক্ষত্ৰৰ দৰে উজ্বল হৈ থাকিব লাগে  
যদিও জীৱনকালৰ সঁৰূপ আৰু অনাদৰৰ ফলত  
হয়তো হৈ ৰ'ব—The most tragic prince  
on the rolls of fame.

শেষত স্বীকাৰোক্তিৰ ৰূপত কবলৈ বাধ্য যে  
আজি তেওঁৰ মৃত্যুত শোকাভিত্ত হৈ তেওঁৰ  
স্মৃতিৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা জনাইছে। হয়; কিন্তু তেওঁ যি



সামাজিক অবিচাৰৰ বলি হ'ল, তাৰবাবে তেওঁৰ  
প্ৰতি প্ৰকৃত শ্ৰদ্ধাঞ্জলি হ'লহেঁতেন যদি তেওঁৰ মৃত্যুৰ  
আগমুহূৰ্ত্তত কাণে কাণে কৈ দিব পাৰিলোহেঁতেন—  
“ইউছুফ চাহাব, এইখনেই সমাজ, ময়ো তাৰে এজন  
ষড়যন্ত্ৰকাৰী । ইউছুফ চাহাব মনত পৰিছে সেই  
সংলাপটোলৈ—Away, and mock the time  
with fairest show ; False face must  
hide]]] what the false heart doth...  
know.”



